

A-631

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K 44685

73 lk

Tallinna Pedagoogikaülikool
Kasvatusteaduste teaduskond

Sissejuhatus	5
1. 1920ndate aastate aundunasi emakeelõpetus	6
2. Priidu Puusepa elu ja töö	8
3. Priidu Puusepa õpikud	7
3.1 Emakeelõpik algkoolidele: 1. ja 2. a	7
3.2 Emakeelõpik algkoolidele: 2. ja 3. a	11
3.3 Emakeelõpik algkoolidele: 3. ja 4. a	15
3.4 Emakeelõpik algkoolidele: 5. ja 6. a	20
3.5 Emakeelõpik algkoolidele: 7. ja 8. a	25
3.6 Emakeelõpik algkoolidele: 9. ja 10. a	30
3.7 Eesti keele õpik: 1. – 2. klass	34
3.8 Kirjakeele õpik: 1. – 2. klass	38
3.9 Kirjakeele õpik: 3. – 4. klass	42
3.10 Kirjakeele õpik: 5. – 6. klass	45
3.11 Keelelised harjutused	50
Kokkuvõtte	57
Rezumee	68
Kasutatud kirjandus	79
Lisad	

Priidu Puusepa metoodika aktuaalsus tänapäeval

Siiri End

KL-e 42

Diplomitöö

Juhendaja: mag. M. Mürsepp

Tallinn 2000

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. 1920ndate aastate suundumusi emakeeleõpetuses	4
2. Priidu Puusepa elu ja töö	6
3. Priidu Puusepa õpikud:	7
3.1 Emakeeleõpik algkoolidele: 1. õ. a.	7
3.2 Emakeeleõpik algkoolidele: 2. õ. a.	11
3.3 Emakeeleõpik algkoolidele: 5. õ. a.	15
3.4 Emakeeleõpik algkoolidele: 6. õ. a.	20
3.5 Emakeeleõpik algkoolidele: 3. õ. a.	26
3.6 Emakeeleõpik algkoolidele: 4. õ. a.	30
3.7 Eesti keele õpik: 1. – 2. õ. a.	34
3.8 Kirjakeele algmed: 1. – 2. õ. a.	36
3.9 Kirjakeele algmed: 3. – 4. õ. a.	42
3.10 Kirjakeele algmed: 5. – 6. õ. a.	45
3.11 Keelelised harjutused	59
Kokkuvõte	67
Resümee	68
Kasutatud kirjandus	69
Lisad	

1. 1920ndate aastate suundumusi emakeeleõpetuses

Sissejuhatus

Emakeelel on isiksuse ja rahvuskultuuri arengus keskne roll. Ta on olulisemaid eneseväljendusvahendeid ning tal on ka tähtis osa inimese maailmapildi kujunemises ja kultuuri säilitamisel, arendamisel ja vahendamisel. Emakeel on kogu õppetegevuse alus, ta kujundab valmidust, vilumust suhelda tekstide ja inimestega eri olukordades, oskust otsida, talletada, vahendada teavet, ideid, suhtumisi ja arvamusi.

Juba aastaid on ilmunud nii emakeele-, matemaatika, kui ka muude õppeainete õpikuid. Oma olemuselt on aga emakeeleõpikud ja harjutustikud väga erinevad. Need on muutunud asjalikumaks ja mahukamaks, kuid nii mõneski neis oleks vaja teha väikesi muudatusi, et lihtsustada keeleteemade käsitlemist.

Ajaloo taustal paistab selgesti silma see, mida oleks vaja nii tulevikus kui tänapäeval teistsiti teha. Selleks, et mõista tänapäeva pedagoogika suundi ja hinnata neid, oleks vaja kursis olla õpetamise ajaloo ja möödunud etappide ning metoodikaga.

Üheks eeskuju väärivaks metoodikuks ja keelemeheks on Võrust pärit emakeelemetoodik Priidu Puusepp, kelle kirjutatud õpikutest ja grammatikatest saaks nii mõndagi huvitavat ja kasulikku üle kanda tänapäeva õppekirjandusse.

Minu kursusetöö oli teemal "Priidu Puusepp kui emakeelemetoodik", kus ma vaatlesin P. Puusepa "Emakeele õpikuid" 1. – 6. klassini, selgitasin välja, missuguseid keeleteemasid saaks üle kanda tänapäeva õppekirjandusse, kuidas lihtsustada nende õpetamist. Diplomitöös tulevad aga analüüsimisele harjutustikud. Püüan välja selgitada nende rolli möödunud aegade õpetuses, rakendamise võimaluse tänapäeva õppetöös, samuti vaatan erinevate kriitikute arvamusi Priidu Puusepa harjutustike kohta ning annan sellest kõigest ka ülevaate käesolevas töös. Püüan veel välja selgitada, missugused meetodid, tööjuhendid ja harjutused on samad, ehk mida on ühist aegadetaguses õpetuses ja tänapäeval.

1. 1920ndate aastate suundumusi emakeeleõpetuses

Pearõhk asetati eesti keelele, rahvaloomingu, kirjanduse tundmaõppimisele. Peamisteks teemadeks 1. ja 2. klassis oli õigekiri; 3. klassis vaadati kõne osasid, käänamist ja pööramist, lauseliikmetest vaadati alust ja öeldist; neljandas klassis korratatakse varem õpitut, tutvutakse sõnade järjekorraga lauses ja kirjavahemärkide kasutamist; 5. klassis korratatakse õigekirja; 6. klassis oli ette nähtud lühike morfoloogia (vormiõpetus) kursus (pööramine ja käänamine koos sõnatüve muutumisega). Sõnaline töö ja kirjaliku ning suulise kõneoskuse õpetamine kolmes esimeses klassis piirdus ümberjutustuse koostamisel ja kergemate kirjalike ülesannetega. Neljandas klassis olid ette nähtud kirjandid ja kirjalikud jutustused. Õppetöö pidi olema seotud teiste õpetatavate ainetega, lähtuti sellest, et õppimist tuleb alustada lähemast ja kergemast ning aegamisi tuleb edasi minna kaugemale ja raskemale. Tähelepanu tuleb pöörata individuaalsele õppimisele. Juba õppimise esimestel nädalatel tuleb läbi viia tähelepanu nõudvaid harjutusi, et arendada kõne osavust. Lugemishuvi kasvatamine on õpetaja kohus. Tähelepanu tuli pöörata korralikule kõnele, eriti võideldi hääldusvigadega ja samal ajal tuli ka lastele tutvustada uuendusliku keele põhiprobleeme. Tundide läbiviimisel võeti aluseks laste kogemused, elamused ja huvid / 24:18/. Keelenäidetena kasutati huvitavaid lauseid. Koolis õpetati lugema häälikute või tervete sõnade meetodil. Rikastati igapäevast sõnavara uute sõnadega. Õppematerjal viidi vastavusse laste arengutasemega, töötati välja uued õppetöö meetodid, vormid. Selle perioodi õigekirja kohta võib öelda, et suuremat rõhku pöörati praktilistele ülesannetele, mis soodustaksid mõtlemise arengut ja aitaksid väljendada oma mõtteid lausetena. 20ndate aastate algkoolide õigekirjandus seisnes peamiselt harjutuste kogumikes, kuid nendes sisalduvad harjutused olid õppijatele liialt rasked /24:31/.

Väga tähtsal kohal on keeleõpetuses õpikud, ning sellest, missugune peab õpik olema, on küllalt palju räägitud. Konkreetsed nõuded õpikule esitas V. Altoa /1: 327 – 332/ juba 30ndate aastate keskel :

- 1) Õpik sisaldagu programmi piires vajaliku reeglite ja grammatikanähtuste ülevaade.
- 2) Esitagu kergesti leitaval kujul õigekirjareeglid.
- 3) Toogu tekstimaterjali suuliseks ja kirjalikuks harjutamiseks.
- 4) Pakkugu piisavalt ülesandeid teadmiste, oskuste omandamiseks ning materjali ammutatagu nii suulisest kõnest kui kirjandusest.

J. Väinaste lisas, et õpik peab pakkuma küllaldaselt võimalusi iseseisvaks mõttetööks. Õpik ei tohi jätta õpilast passiivseks teadmiste omandajaks, vaid peab aktiveerima tema mõtlemist. Siinsamas toon ka lühidalt ära, mida öeldakse tänapäeval emakeele kohta. Emakeeleõpetuse põhivaldkonnad on keelelise suhtluse osaoskused (kuulamine, kõnelemine, lugemine, kirjutamine), keeleteadmised ja kirjandus. Emakeeleõpetuse arengut võib näha selles, millele keskendub õppetöö mingis klassis. Laste keelevaist ning kooli eel omandatud sõnavara, lugemis- ja kirjutamisoskus on väga erinevad, mistõttu õpetaja peaks püüdma töötada igauhega eraldi, andma nõu ja julgustama kõiki, looma olukordi, kus igaüks saaks töötada omal tasemel. Sõnavaratöö peaks: aitama kaasa teksti mõistmisele, täpsustama ja aktiivistama sõnavara, harjutama õpilast jälgima autori keelt/27:10/. Põhikooli ainekava õpetuse eesmärgid on, et õpilane kasutab kõnet ja kirja vastavalt olukorrale ja eesmärgile, kirjutab õigesti; suhtub oma keelekasutusse kriitiliselt, on valmis seda täiustama, oskab kasutada keelekäsiraamatuid, ning tunneb selleks vajalikke mõisteid /20:1972/. Et saada selgeks emakeele õigekiri, tuleb õpetada lapsi ära tundma (eristama) kõnes emakeelehäälikuid, määratlema nende järjekorda sõnas (häälikuanalüüs), tajuma nende pikkusi, teada saama iga hääliku pikkuse kirjas märkimise kord (reeglid), tundma kõnehäälikute ja kirjatahtede vastavust, valdama emakeele igapäevast ja eakohast sõnavara ning oskama end korrektselt väljendada (arusaadavalt, loogiliselt). Algusest peale tuleb mänguvõtetega: kujundada häälikanalüüsi, arendada kuulmistaju, õpetada eristama lühikesi, pikki ja väga pikki helisid, täpsustada nägemistaju, suunata laste ruumitaju, arendada täpset emakeelehäälikute hääldamist, sest täpne ja õige hääldamine on õigekirja alus. Kirjutamisel tuleb arvestada, et lastel peavad olema praktilisel tasandil selged emakeelemõisted: häälik ja täht; täis- ja kaashäälik; häälikuühendid ja üksikhäälik; silp ja sõna /27:32-36/.

Nüüd edasi tulevadki analüüsimise alla P. Puusepa õpikud ja harjutustikud, vaatlen, kas kõikidest neist nõuetest on seal ka kinni peetud, millest juba eespool juttu oli.

2. Priidu Puusepa elu ja töö

Priidu (1935. A. Friedrich) Puusepp sündis 11.03.1887.a. Võrus käsitöölise perekonnas. Hariduse omandas ta Võru linnakoolis, 1905.a. Valga pedagoogilistel kursustel. 1905.a. tegutses P. Puusepp õpetajana krabi algkoolis Võrumaal, 1906.a. Taali ministeeriumkoolis Pärnumaal. Seal tekkis P. Puusepal elavam huvi eesti keele vastu. 1909.a. asus ta õpetajana tööle Orava ministeeriumkoolis Võrumaal, kus ta lahkus 1911.a., et minna tagasi Taali ministeeriumkooli, täites seal juhataja ülesandeid ja õpetades samal ajal kõiki õppeaineid pedagoogikaklassis /25:3/. 1914-1917.a. oli P. Puusepp sõjateenistuses vanemkirjutaja. 1917.a. sügisel valiti ta Võru keskkooli eesti keele õpetajaks. Suviti esines P. Puusepp eesti keele metoodika ja kirjanduse lektorina õpetajate suvekursustel Võrus, Narvas ja Haapsalus. 1922.a. asus ta Tartu Õpetajate Seminaris ja seminari harjutuskoolis eesti keele õpetajaks. Sellest ajast algas P. Puusepa kõige viljakam tegevusperiood /23:397/, sest nüüd hakkas ta koostama emakeeleõpikuid ja harjutustikke algkoolidele. Tallinna Õpetajate Seminaris töötas ta kümme aastat (1932-1942), seejärel oli ta eesti keele õpetajaks Tartu 16. Algkoolis, aastail 1944-1946 oli ta järjekordselt seminaris õppejõud. Lisaks eesti keele metoodikale andis P. Puusepp ka vene keele metoodikat. 1946.a. kutsuti P. Puusepp Tartu Riiklikku Ülikooli eesti keele õpetajaks, 1949-1953.a. oli ta vene keele kateedri vanemõpetajaks /21:3/. Tartu Riiklikus Ülikoolis töötas ta kuni pensionile siirdumiseni 1953.a. siis jätkas ta oma tööd vene-eesti fraseoloogiasõnaraamatu koostamisel, mis siiski jäi käsikirja. Peale fraseoloogilise materjali oli P. Puusepp kogunud materjali vene keele sünonüümide kohta ja lähemalt jälginud vene ja eesti keele rektsiooni küsimusi /23:397/. P. Puusepp on esinenud referaatidega eesti keele alalt 2. ja 3. Õpetajate päevadel Valgas ja Viljandis. Tema tööd on väga kõrgelt hinnatud. P. Puusepp on koostanud rohkesti keeleõpikuid – ühtekokku 32 nimetust 3200 leheküljel, kogumahuga üle miljoni eksemplari. Tema õpikud käsitlevad peamiselt eesti, vene ja soome keelt /21:3/. Tema sulest on ilmunud “Keelelised harjutused”, “Kirjakeele algmed” ja “Emakeele õpikud”. Veel on autor välja andnud “Eesti keele grammatika koolidele”, “Etteütused”, “Soome keele õpik algajaile” jne. Tänu oma väga heale tööle metoodikuna ja õpikute autorina, pälvis Priidu Puusepp ENSV teenelise õpetaja aunimetuse. P. Puusepa elutee lõppes 1.11.1972.a.

3. Priidu Puusepa õpikud algkoolidele

3.1 "Emakeele õpik algkoolidele" 1. õ. a. /10/

Selle õpiku eessõnas ütleb raamatu autor, et vastavalt uuendatud õppekavadele lähtutakse siin nüüd lausest, vaadeldakse ja harjutatakse sõnade sidet lauses ja peatutakse kirjavahemärkide juures. Veidi hiljem rõhutatakse õigekirja seoses grammatikaga ja antakse rikkalikult suulisi ja kirjalikke ülesandeid. Raamatu koostamisel on autor silmas pidanud järgmisi seisukohti /10: 6/:

- 1) Emakeele õpik olgu elulähedase sisuga ja peegeldagu lapselikku elurõõmu.
- 2) Emakeele õpik arvestagu tööd ka liitklassides ja sisaldagu vastavalt eale jõukohast materjali.
- 3) Emakeele õpik pakkugu mitmekesiseid ja töövõtteilt mitmeladseid ülesandeid.
- 4) Mehhaanilise ärakirjutamise vältimiseks sisaldagu õpik märksa enam ülesandeid areneva vaimu ergutamiseks.
- 5) Emakeele õpik pakkugu enam ülesandeid kirjaseadmise tehnika alalt ja andku ka kirjandite eeskujusid.
- 6) Õppematerjali paremaks arendamiseks sisaldagu õpik rohkesti kordamisülesandeid.
- 7) Emakeele õpik olgu ka trükitehniliselt selline, et oluline materjal paistaks silma juba raamatu lehitsemisel.

Kõikidest nendest punktidest on P. Puusepp oma õpikutes ka kinni pidanud. P. Puusepa 1. õppeaastale mõeldud õpik sisaldab kaheksat ainevaldkonda. Need on järgmised /10:93/:

- 1) Häälik ja täht
- 2) Lause, sõna ja täht
- 3) Suur algustäht
- 4) Lühike ja pikk häälik
- 5) K, p, t sõna algul
- 6) Küsi- ja hüüumärk lause lõpul
- 7) Ülesandeid kordamiseks

8) Pilte ühisteks kirjanditeks ja ühiseid kirjandeid

Hääliku ja tähe õpetamise osa algab jutukesega, mis koosneb kolmest lausest. Sõnad esitatakse kirjatähtedega ning häälikute kaupa, nt., sõnas “ lehed “ on 5 häälikut, l –e –h –e –d. Ära on seletatud, et häälikud märgitakse kirjas tähtedega ja tähti on suuri ja väikesi. On ka selgitatud, mis on tähestik ja ära on toodud ka eesti keele tähestik. Järgneval kahel leheküljel on tutvustatakse erinevaid kirjaliike : nöörpüstkiri, nöörialkdiki, paispüstkiri, paiskalkdiki (kirjanäidistega). Seda peatükki võiks pidada sissejuhatavaks osaks, sest konkreetseid harjutusi siin ei ole toodud /10:7-9/.

Järgmises peatükis on peatähelepanu pööratud lausele, sõnale, tähele. Osa algul on kolm lugemiseks mõeldud harjutust, millele järgneb reegel jutustava lause kohta, selgitus, et jutustava lause lõpus on punkt ning et lugemisel tehakse lause lõpul paus ja seda tähistatakse kirjas punktiga. Selle osa juurde kuuluvad harjutused 1 – 39. Suurema alalõigu moodustavad harjutused, kus õpilased peavad hoolikalt lugema antud sõnu ja vaatlema vastavaid pilte, et igale pildile vastav sõna alla kirjutada. Pildid on väga ilusad ja lapsesõbralikud. Sellega nad õpivad loomade, lindude ja tööriistade nimetusi. Huvitavaks võtteks võiks siin pidada sõnade pealkirjastamist, ehkki neid sõnu on vaid kolm – neli, tekib seotud teksti mulje. Sõnadele tuleb leida ühine pealkiri – “ Loomad “, “ Linnud “ jm. Õpilaste tähelepanu on püütud suunata ka sellele, et nende sõnade vahele tuleb ilmtingimata panna koma /10:12–17/. Tegevuse mitmekesistamiseks ja tähelepanu erksana hoidmiseks on autor välja pakkunud hulgaliselt leidmisharjutusi, milles tuleb leida kahesõnalisele lausele lisaks sobiv kolmas sõna, mis on antud teises tulbas püstjoone taga, nt., part ujub / vees. Tuleb moodustada õigeid lauseid etteantud sõnadega /10:19/. Autori poolt on antud õpilastele lugemis- ja kirjutamismaterjaliks lühemad pealkirjastatud palad. Niisuguse eeltöö järel jõutakse harjutuseni 15, kus tuleb suuliselt koostada lauseid, kellega ta suvel mängis ja kuidas oma vanemaid aitas. Tasapisi minnakse ka küsimuste ja nende vastuste vaatlemise juurde, nt. harj. 18 /10:26/:Mida teeb vanaisa ? / Vanaisa loeb. Kogu peatüki vältel on väga palju samalaadseid harjutusi. Suuliste harjutuste hulgast võib leida ülesandeid, kus on antud küsimused ja tekst ning õiged vastused tuleb otsida. Needki harjutused on pealkirjastatud õpilastele lähedast teemadega, nt. “ Palli mängimas

“jne. Kuigi need tekstid on päris lühikesed, selleks et laste tähelepanu ei hajuks, annavad need hea ülevaate sellest, kuidas seotud teksti koostada /10:32/. Selle peatüki lõpus võime leida iseseisvat mõtlemist nõudvaid harjutusi, nt. harj. 36 /10:42/, tuleb õpilastel jutuke läbi lugeda, hiljem sama tükk lühendatult kirjutada ja täiendada poolikuid lauseid, mis on autori poolt ette antud.

Kolmandas peatükis on põhirõhk pööratud suure algustähe õpetamisele. Siia kuuluvad harjutused 40 – 60. Kohe osa algul on laste tähelepanu juhitud sellele, kus tuleb kindlasti kasutada suurt algustähte. Et sellest paremini aru saada, tuleb suurele tähele joon alla tõmmata. Kõik nimed algavad suure algustähega ja, et iga lause algab suure tähega. Paljudes harjutuses tuleb alt valiku hulgast leida õige sõna lausesse. On antud ka jutt “Linde söötmas“, seda tuleb lugeda ja hiljem laps jutustab sellest, kuidas ta ise linde söödab. Õpetatakse omadussõnade tähendust ja nende kasutamist lauses, nt. Suhkur on (magus). Peatüki lõpus võib leida veel harjutusi, milles õpetatakse hellitussõnu kirjutama. Nende lõppu tuleb liide – ke, nt. harj. 54/10:53/: öde – öeke. Kogu peatükk on väga süsteemne ja huvitav. Veel leiab sealt hulgaliselt temaatilisi lühipalasisid, nt. “Vastlapäev“, “Jõulud“ jt. Harjutuses 57 /10:54/ on antud veidi tõsisem ülesanne, kus laps peab kasutama fantaasiat ja kirjutama kirjandi. Selleks on antud pilt ja küsimused pildi kohta. Õpilase ülesandeks on nende põhjal mõttega jutukese koostamine. Veidi norida saab autori poolt esitatud küsimuse “Oli missugune ilm“ juures, sest niisugust küsimust formuleerida on väär. Hulgaliselt omapoolseid ideid ja mõtteid tuleb kasutada harjutuses 60 /10: 56 /, kus tuleb koostada viiest antud lausest jutukene loomade kohta. Samas peatükis on tähelepanu juhitud ka lühikesele ja pikale häälikule, millest räägitakse harjutustes 61 – 69. Kasutada tuleb võtet – tõmba joon alla jämedalt trükitud sõnale. Harjutuses 61 on allajoonitavateks tähtedeks täishäälikud, kuid harjutuses 62 /10:57/ kaashäälikud. Nõnda on lapsel lihtsam täis- ja kaashäälikuid eristada, seepärast on ka samade harjutuste all need kastis välja toodud (täis- ja kaashäälikud) ning öeldud, mis häälikutega on tegemist /10:58/. Et õpilased häälikud tõepoolest selgeks saaksid väga hästi, on neil antud koostada tabel, milles tuleb vastavate sõnade tähed kanda tulpadesse. Sellega aga eeldatakse, et igal lapsel on juba vokaalidest ja konsonantidest ettekujutus olemas. Järgnevates harjutustes tuleb alla kriipsutada ühekordsed e. lühikesed

täishäälikud ja pikad täishäälikud, kõrvuti seisvad täishäälikud. Mitmetes järgnevates harjutustes vastava peatüki lõpus on vaja täita lüngad ühe – või kahekordse tähega, kui on eelnevalt läbi loetud selle sama jutukese pikem variant /10:60–62/.

Viienda peatüki samas õpikus moodustab k, p, t kirjutamine sõna algul. Kohe esimese harjutuse järel on reegel k, p, t õigekirjutuse kohta sõna alguses. Et seda reeglit kinnistada, palub tööjuhend märkida vastavad tähed sõna algul kas värviliselt või alla kriipsutada. Sama tööd palutakse teha ka sulghäälikutega (g, b, d), kuid kahjuks ei ole selle jaoks ühtegi reeglit välja toodud. See – eest on antud aga küsimused, mille põhjal tuleb õpilastel ise selgeks teha, millal kasutatakse vastavaid tähti /10:63–68/.

Kuues osa on küsi- ja hüüumärgi kasutamine lause lõpus. Siia kuuluvad harjutused 80 – 89. Vaadeldakse ja võrreldakse tabelis olevaid lauseid, milles ühelt poolt mõttekriipsu on küsimärgiga ja teisel pool hüüumärgiga laused. Sellega püütakse selgeks teha, mis vahe nendel lauselõpumärkidel on. Välja on toodud ka nende reeglid, millal kumbagi märki kasutada. Kogu teema on lihtsalt ja arusaadavalt lahti seletatud. Siit oleks nii mõndagi üle kanda tänapäeva õpikutesse, et lihtsustada vastava teema käsitlemist. On mitmeid õpetliku sisuga jutukesi, nt. “ Peedu õhtupalve “ jt. Palju tuleb ka ise moodustada küsi-, hüüdlauseid ja jutustavaid lauseid, kuid et see lihtsam oleks, on teema piiritletud, nt. “ Koostan suuliselt hüüdlauseid kelgumäel “ jt. /10:70/. Harjutused 90 – 109 on antud kõigi juba läbi võetud teemade kohta e. kordamiseks. Ülesanded on mitmekesised, nt. : p ja b värviliselt kirjutamine või allakriipsutamine; küsimustele vastamine; lünktekstide täitmine; etteantud jutule lausete lisamine; mitmete jutukeste läbi lugemine ja otsustamine, kumb neis vastava pildi juurde sobib; mina – vormis jutustamine antud jutu põhjal; küsimuste asetamine õigesse järjekorda; jutu moodustamine etteantud lausetest; suulise lühijutu koostamine; kirjandite koostamine küsimuste abil jne. /10: 75–88/. Emakeele õpiku viimased osad on mõeldud kirjandite koostamiseks. Pakutud on kuus pilti pealkirjadega, nende põhjal tuleb kirjutada ühiseid kirjandeid. Pealkirjadest on antud: “ Kiri jõuluvanale “ , “ Kiigel “ , “ Suvi “ jne. Nendele piltidele järgnevad enamasti samade pealkirjadega 3 – 4 lauselised kirjandid, millega on lapsel endal võimalik oma kirjandeid võrrelda /10:91–92/.

3.2 "Emakeele õpik algkoolidele" 2. õ. a. /11/

Emakeeleõpetuse eesmärgiks on teises klassis arendada edasi lugemist, kirjutamist, õiget hääldamist ning loomulikult sõnavararikkust. Teemad /11:133/, mida õpikus vaadeldakse, on järgmised:

- 1) Lause.
- 2) Sõnade side lausetes.
- 3) Kirjavahemärgid.
- 4) Täis- ja kaashäälik.
- 5) Kaksiktäishäälik.
- 6) Sõnade silbitamine ja poolitamine.
- 7) Ühe- ja kahekordne täht ühesilbilise sõna.
- 8) Ainsus ja mitmus.
- 9) -b, -d, -te pöörd sõnade lõpul.
- 10) Kordamine.

Tekstid, mida õpikus vaatlemiseks ja harjutamiseks on pakutud, on sisult lapsepärase, seotud ja terviklikud. Lastel on võimalik oma mõtteid, elamusi, tundmusi ja tähelepanekuid kirjalikult ja suuliselt väljendada, seda kas üksi või kollektiivselt. Õpik on sisukas ja asjaliku harjutustikuga. Raamatu lõpus on valikharjutusi kordamiseks, veel on antud etteütusi iseseisvaks tööks ning kirjandid.

Esimeses peatükis tegeldakse põhjalikult lausega. Harjutuses 1 on antud sõnad kolmes tulbas ning tööjuhendis on antud käsk koostada mõtteilt õigeid lauseid ja sobitada vastavad sõnad kokku, mis omavahel sobivad. Harjutuses 2 /11:16/ on lastele asi veidi keerulisemaks tehtud. Lisaks segi aetud sõnadele tuleb veel panna need õigesse käändesse, nt. Nälg, ajama, hunt, küla. (Nälg ajab hundi külla). Samas käsitletakse ka võrdlusi, nt. harj. 3 /11:17/ tuleb lause algusesse leida sobiv sõna, aga ka koostada lauseid, milles oleks võrdlus, nt.: (Komm on) magus kui suhkur. Sama harjutuse järel on välja toodud reegel võrdluse kohta. Harjutused 1– 11 on pühendatud kõik lausele. Põhjalikuma vaatluse alla on võetud vanasõnad. Tabeli näidete varal selgitatakse vanasõnade ja jutustavate lausete erinevust. Selleks, et proovile panna vanasõnade

kasutamisoskust, on toodud hulgaliselt harjutusi, milles lapsed oma kätt saavad proovida. Mõnedes harjutustes tuleb antud valikuga lausete hulgast välja kirjutada ainult vanasõnad, mõnedes aga tuleb jätkata lauset, et tuleks kokku vanasõna /11:22–23/. Järgnev osa, harjutustega 12 – 22, sisaldab sõnade sidet lauses. Pööratakse tähelepanu jutustavale lausele, milles on üks sõna tumedamalt trükitud ja teisel pool püstkriipsu on antud küsimus samas lauses olnud tumedalt trükitud sõna kohta, nt. : Ants sõidab . / Kes sõidab ? /11:257. Väga huvitavaks ja küllalt keeruliseks harjutuseks selles osas on harjutus 14/11: 28 /, kus on töökäsuks antud – laienda lauseid nõnda, et igasse uuesse lausesse lisa sõna, nt. : Lapsuke nuttis. / Lapsuke nuttis haledasti. Harjutuses 15 /11:29/ vaadeldakse lausete järjekorda jutus ja kuidas samad laused ei ole antud loogilises järjekorras. Nii jõutakse lõpuks järelduseni, et tervikliku jutu moodustamiseks on vaja laused panna loogilisse järjekorda. Autor selgitab, et jutu moodustavad need laused, mis on mõttelt õiges järjekorras. Välja on toodud tabel, kus ühes veerus on laused õiges järjekorras (nagu jutt), teises veerus aga suvalises järjekorras. Et sellest kõigest tekiks parem ettekujutus, on toodud mõned harjutused, milles tuleb antud lausetest koostada jutukene. Püütakse arendada ka jutustamisioskust. Selleks on antud pildid, mille põhjal tuleb lastel koostada jutukesi. See on asi, mida võiks ka tänapäeval algklassides rohkem teha, sest sellega areneb õpilase fantaasia, väljendusoskus ja sõnavara rikastub. Autori poolt on antud mitmeid jutte, mis tuleb lastel läbi lugeda, milline pilt vastava jutu juurde sobiks.

Ühe põhjalikuma peatüki moodustavad harj. 23 – 31. Nendes on põhirõhk pandud kirjavahemärkidele. Korratakse punkti, küsimärki, hüüumärki, kuid juurde tuleb koma kasutamise õpetamine. Enamus harjutusi on suulised. Mõnedes neis on antud vanasõnad, millele tuleb alt valiku hulgast leida sobiv lõpp. See aga eeldab, et lapsed on neid vanasõnu varem kuulnud, kuna muidu võib tekkida olukord, kus nad ei oska õigeid vanasõnu kokku sobitada, sest nii mõnigi neist on küllalt keeruline, nt. Kes noorelt nobe, see (virk vananagi). Koma seletatakse väga lihtsalt ja selgelt. Õpetatakse, et lugemisel on lauses peatus, kuid kirjas märgitakse seda peatust komaga. Tähelepanu on juhitud sellele, et sõnade et, sest, kui, kuid, siis ette pannakse koma. Kuna seletus kirjavahemärkide kohta on väga lihtne, siis tasuks mitmetel tänapäeva eesti keele õpikute

autoritel P. Puusepa lihtsust seletustes omale eeskujuks seada. Harjutustes 32 – 40 korratakse varem õpitud täis – ja kaashäälikut. Tuuakse välja reeglid ja definitsioonid, kuid võrreldes eelneval aastal õpituga, võib öelda, et tekstid on veidi raskemad. Nii mõneski harjutuses /11:49/ palutakse koostada lauseid, milles on mõni pikk ja lühike täis – või kaashäälik, nt. kala / kalla. Järgnevates harjutustes (41 – 43) on rõhk kaksiktäishäälikutele. Kõigepealt tuuakse tekst, milles on kaksiktäishäälik tumedamalt trükitud, selle põhjal tuleb teha järeldus, mis need on ja tuuakse välja reegel kaksiktäishääliku kohta, nt. mais, haukuma, toetama jt. /11:51/. Suurema osa moodustavad harj. 44 – 58, seal käsitletakse silbitamist ja poolitamist, nt. harj. 44 tuleb lapsel hääldada sõnu ja panna tähele, mitu korda suu sõna hääldamisel liigub. Siis antakse reegel : Kui suu liigub sõna hääldamisel kaks korda, siis on sõna kaheasilbiline. Seejärel püütakse teha järeldus kolmesilbilise sõna kohta, nt. : lap / su / ke. Suu liigub kolm korda, järelikult on sõna kolmesilbiline. Kõikides harjutustes on sõnad silbitatud püstkriipsudega. Rõhutatakse, et rea lõppu ei tohi jätta ühetähelist silpi, kuid seda ei või ka uuele reale üle kanda; et ei poolitata kaksiktäishäälikut(nt. koer); et kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi (nt. Pee – ter, Ju – ta, Ir – ma); kui täishäälikute vahel on mitu kaashäälikut, siis kuulub viimane neist järgmisse silpi (sõb – ra, kors – ten)kahekordset täishäälikut ei poolitata (kuus, maa, loom, tuum) /11: 55 – 58 /.Tuleb veel rida harjutusi /11:60/, kus töökäsk on : Kriipsuta alla kaheasilbilised sõnad või märgi värviliselt. Harjutused 59 – 66 on ühe- ja kahekordsele tähele ühesilbilise sõna lõpul. Kõigepealt on toodud vaatlusülesanded, milles tuleb alla kriipsutada jämedalt trükitud sõnad ning vaadeldakse, mitu kaashäälikut on nende sõnade lõpul. Seejärel tuleb vaatluse alla reegel /11: 63/ :

- 1) Ühesilbilistes sõnades on pika täishääliku järel ühekordne kaashäälik.
- 2) Ühesilbilistes sõnades on lühikese täishääliku järel kaashäälik
(missugune ?)

See eeldab lastelt oskust piisavalt järeldusi teha või õpetaja abiga selleni jõuda, kui on piisavalt näitmaterjali juba vaadeldud. Neil tuleb ka teha järeldused kaashääliku kirjutamise kohta kaksiktäishääliku ja kaashääliku kirjutamise kohta lühikese täishääliku järel. Ainsuse ja mitmusega tutvutakse harj. 67 – 72. Tabelis on ära toodud ainsuse ja mitmuse võrdlus, nt. lind laulab / linnud laulavad. Osa lõpus on välja toodud reegel, et

mitmuse lõpp on – d /11:66/. Üheks viimaseks osaks on – pöörd sõnade lõpul –b, -d, -te. Teema algab vaatlus ülesannetega, antud on tabelid mineviku ja oleviku kohta. Tuuakse välja nende erinevus ja seejärel sõredamalt trükitud reegel. Edaspidi on harjutustes siiski juba keskendutud eelpool mainitud lõppudele. Mitmetes tekstides tuleb õpilastel kriipsutada alla kõik tekstis esinevad tegusõnad, kirjutada tekstis esinevad oleviku tegusõnad mineviku aega ja ka ainsuse asemel panna tegusõna mitmusesse koos asesõnaga ja vastupidi /11:69–74/. Viimaseks on pandud kordamine, kus on toodud tegevusrohked pildid, mille järgi tuleb lastel ise teha kirjandeid või jutustada. Ka korratakse 1 õppeaastal õpitut : suurt ja väikest algustähte; k, p, t sõna algul; meelitusnimed; küsi – ja hüüumärk; kaas – ja täishäälikuühend jne. Väga omapäraseks võib pidada teemat – i ja j õigekiri – kordavas osas. Kuigi selle osa seletuseks on toodud palju näiteid, 5 harjutust ning ka 3 reeglit, jääb arusaamatuks, miks on uus osa pandud kordavasse osasse. Ära on toodud ka lünklik luuletus, millesse lapsed peavad leidma riimsõnu. Enne seda aga vaadeldakse riimis ja riimituid sõnu üldse. Veidi on seletatud lühendite kasutamist. Toodud on ka reegel /11:101/, et lühendi järel on alati punkt, nt. hr. – härra; aadr. – aadress jne.

Eelviimane osa õpikus on etteütlused iseseisvaks tööks. Neid on 22 ja autor on väga kenasti ära seletanud, kuidas saab iseseisvalt etteütusi teha. See kõlab /11:119/ järgmiselt: “Kõigepealt loen lause hoolikalt läbi, siis katan trükitud koha kinni või sulen raamatu, seejärel kirjutan peast kogu lause. Teen nii iga antud lausega. Hiljem võtan punase pliiatsi ja kontrollin oma kirjutatud etteütust juba antud, trükitud etteütusega, mis on õpikus “Etteütuse teemadena on välja toodud : lühike ja pikk häälik; suur täht lause keskel; k, p, t sõna algul; punkt, küsimärk ja hüüumärk; koma; g, k, kk, b, p, pp; d, t, tt; i ja j; ainsuse ja mitmuse nimetav /11:126/.

Lõpuks on õpiku viimase osana toodud õpilaste kirjandid, algul ühised (nt. Kadrisandid, Meie kiisu), seejärel vabu kirjandeid (nt. Tuli lund, Kevadel). Väga hea on, et õpilane saab ise oma fantaasiat kasutada ja samas ka häid mõtteid ühiskirjanditest, mida hiljem uute kirjandite puhul kasutada.

3.3 “ Emakeele õpik algkoolidele. Tähendusõpetuse ja kirjaseadmisega “ 5. õ. a. /12/

Selle õpiku autoriks ei ole P. Puusepp üksi, vaid on ka kaasautorid A. Kask ja A. Vaigla. Õpiku ilmumine (5. ja 6. õppeaastale) tuli küll suure üllatusena, kuna oodati hoopis õpikut 3. ja 4. õppeaastale .Raamatus /12:168/ käsitletakse järgmisi teemasid:

- 1) Lauseõpetus ühes kirjavahemärkidega (laiendatud ja laiendamata lihtlause; laiend lauses; täis- ja osaalus; sihitis; koondlause; liitlause; lihtlause; üte; otsene kõne)
- 2) Häälikuõpetus (sõna; häälik; täht; silp; häälikute vältus; astmevaheldus)
- 3) Vormiõpetus (sõnade liigitus muutmise järgi; käandsõnade liigid; suur- ja väiketäht; käandsõnade muutumine; omadussõnade võrdlemine; mitmuse osastav)
- 4) Pöördõnade muutumisest (ajad; kõneviisid; tegumood; tegevusnimed; kesksõnad; tegija- ja teonimi; jaatav ja eitav kõne)
- 5) Tuletusõpetus (sõnade liitmine; sõnade tuletamine liidete abil)
- 6) Tähendusõpetus (sarnandsõnad; teisendsõnad; vastandsõnad)
- 7) Kordamisülesanded
- 8) Kirjajarjutusi ja kirjandeid
- 9) Kirjandite teemad
- 10) Sõnastik

Kogu õpik on väga mahukas ja asjalik. Lauseõpetuse ühes kirjavahemärkidega alla kuuluvad harjutused 1 – 45 . On toodud näitlause : Päike tõusis veripunasena kollases udus. Seda vaadeldakse ja jõutakse reeglini : Lauseks nimetatakse sõnadega väljendatud mõtet. Seejärel võetakse vaatluse alla ammu õpitud jutustav lause, küsi- , hüüd- ja käsklause koos vastavate lause lõpumärkidega ning kirjavahemärkidega. Lapsed peavad ise moodustama jutustavaid, küsi- või hüüdlauseid. Mõnedes harjutustes tuleb panna lausele õige märk lõpu /12: 3–27/.

Laiendatud ja laiendamata lihtlause käsitlemist alustatakse tabelinäidetega, kus on toodud ühel pool alus (nt. õpilane (kes ?)) ja teisel pool öeldis (nt. õpib (mida teeb ?)). On antud aluse ja öeldise definitsioon ning laiendamata ja laiendatud lihtlause mõiste. Öeldakse, et alus ja öeldis on lause pealiikmed, kuid ka et alus võib vahel üldse puududa

või olla juurdemõeldav. Vaadeldakse täis- ja osaalust, nende erinevust. Hulgaliselt on ka harjutusi, kus lapsed saavad ennast arendada ja omandatud teadmisi rakendada /12:4–8/. Sihitise vaatlusel tuuakse kõigepealt tema definitsioon ja siis liigitus täis- ja osasihitiseks, selle reegel ja palju näiteid. Kuigi P. Puusepp on oma õpikus toonud ära lihtsad reeglite seletused, võib väikeseks miinuseks pidada, kuidas need on trükitud. Need ei paista silma tavaliste harjutuste seast. Oleks võinud kas tumedamalt trükkida, alla tõmmata jooned või sõredamas kirjas olla kirjutatud /12: 8–11/. Ka koondlause osa alustatakse vaatlusülesannetega, millele lisandub koondlause definitsioon. Kahjuks on selle osa kohta ainult üks harjutus koostatud, kuid see on väga põhjalik, pikk, nuputamist vajav /12:12/.

Liitlause õpetamist alustatakse tabelites olevate lihtlause ja liitlause võrdlemisega. Kohe esimese tabeli lõpus on antud liitlause definitsioon, teise tabeli järel on pea- ja kõrvallause seletus mitmete asjalike näidete põhjal. Õpetatakse eraldama pealauset kõrvallausest; vaadeldakse kui ja nagu paiknemist kõrvallause alguses ja võrdlussõna ees. Mõnedes harjutustes on ka loetletud sõnad, mille ees kindlasti kasutatakse koma ja samuti sõnad, mille ees ei käi koma /12:15/. Ütet ja otsest kõnet käsitletakse samuti vaatlusülesannetega, millele jälle järgnevad definitsioonid, mis on üte ja, mis otsene kõne. Väga palju harjutusi /12:23–27/ on just otsese kõne osas, kus tuleb juba omandatud teadmisi näidata.

Teise suurema peatüki moodustab häälikuõpetus, milles alustatakse koheselt lause, sõna, hääliku mõistete andmisega. Ära on toodud eesti keeles olevad võõrtähed c, f, q, s, z, z, x, y, w. Kogu häälikuõpetus hõlmab oma alla harjutused 46 – 89. Selles osas võib leida ka seost teiste õppeainetega, sest harjutuse 49 /12:29/ tööjuhend nõuab, et laps leiaks ajaloo ja maateaduse õpperaamatust nimesid, milles esineb mõni võõrtäht. Harj. 50 /12:30/ tuleb õpilasel antud nimed õigesse tähestikulisse järjekorda panna. Korratatakse täis- ja kaashäälikut, liithäälikuid, liitkaashäälikuid ja – täishäälikuid. Samas on toodud ka liithääliku definitsioon. Harjutustes tuleb liittäishäälikud ja -kaashäälikud alla kriipsutada. Mõni tekst on võetud J. Jõgevere “Eesti muinasjuttudest” /12:31/. Silpide õpetamisel vaadeldakse vanasõnu, nendes on sõnad juba silbitatud. Rõhku pööratakse just täishäälikute vahel olevate kaashäälikute jagunemisele erinevatesse silpidesse, samuti,

kuidas nimetada ühte silpi kuuluvaid täishäälikuid ning räägitakse, kuidas on silbitamisest abi poolitamise õppimisel. Seejärel on antud väikesed tekstid, milles tuleb sõnu silbitada /12:35–36/. Häälikute vältust vaadeldakse tabelina. Tabelid on lühikese, pika ja ülipika (s. o. 1., 2., 3. välte) täis- ja kaashääliku kohta. Nende tabelite all on küsimused, nt. “ Mitmekordse tähega märgitakse kirjas lühike täishäälik ? “ jne. (nt. kali / kaali / kaali). Jõutakse järelduse ja reegli /12:37/. Ülipika hääliku kirjutamisele on pühendatud omaette peatükk, kus oluline materjal samuti on esitatud tabelitena – ülipikk kaashäälik lühikese täishääliku järel võrreldakse ülipika täishääliku pika täishääliku või kaksiktäishääliku järel; ülipikk lihthäälik võrrelduna ülipika liithäälikuga ning ka – lss, - mss, - nss, - rss märkimine 2. vältes. Kogu selle osa ulatuses on hulgaliselt lünkharjutusi, kus tuleb vajalik arv tähti lünka kirjutada. Raske teema on seletatud lihtsalt ja arusaadavalt, põhjalike näidete abil /12:43–46/.

Astmevahelduse selgitamist alustatakse sisehäälikute vaatlemisega. Väga põhjalikult räägitakse astmevahelduseta sõnadest, tabelis on välja toodud (terve lehekülje ulatuses) nõrga ja tugeva astme näited, kuidas need erinevates astmetes muutuvad. Sõnade astme määramiseks on mitmesuguseid harjutusi, millest ühe tekst on võetud A. Kitzbergilt /12:50/. Vormiõpetuse all vaadeldakse sõnade liigitamist muutmisviisi järgi (käänd- ja pöörd sõnad). Tuuakse välja käändsõnade liigid harjutustega , näidetega ja definitsioonidega. Tabelina antakse suur- ja väiketähe kasutamise võrdlus, mida kasutada pärisnime, mida üldnime puhul, nt. Soome pealinn / soome kelk jne. /12:51–53/.

Käändsõnade muutmise osa alustatakse sõnade käänamise tabeliga, kus iga sõna käänatakse kõikides käanetes ja seda nii ainsuses kui mitmuses, nt. tugev sepp / tugevad sepad . Tähelepanu juhatakse mitmuse tunnustele –d, -de, -te; reeglina on antud l-, n-, r-, s- lõpuliste sõnade ainsuse osastava moodustamine; mitmuse omastava tunnuste – de ja – te kasutamine, kui ainsuse osastav on lõputa (s. o. kui ainsuse osastavas on viimane täishäälik a, e, i, u); kui ainsuse osastav lõpeb – d või –t – ga . On ka antud erandid, millal ainsuse osastavas on küll – t, aga mitmuse omastavas on siiski – de, nt. peenart / peenarde. Mitmuse osastava kohta on reeglina antud kasutatavad lõpud, samuti mitmuse osastava astmele viidatud astmevahelduslikes sõnades /12:83–84/. Omadussõna

võrdlemist on esitatud tabelites, kuid kahjuks ei ole selle kohta raamatus ühtegi reeglit, kuidas moodustada lühikest ülivõrret nendes näidetes. Kui aga võtt arvesse seda, et enamasti just lühikese ülivõrde moodustamisel eksitakse ja, et see valmistab küllalt suurt raskust lastele, oleks siiski pidanud selle reegli õpikus esitama.

Pöörd sõna muutumise peatükk algab aegade tabeliga. Välja on toodud mineviku ja oleviku mõisted, nende lõpud. Tegumoodide juures antakse isikulise ja umbisikulise tegumoe näited, selgitus ja harjutused. Ka kõneviisid on tabelina esitatud. Sellele järgneb seletus, millal mingit kõneviisi kasutada ja nende vastavad lõpud. Tähelepanu on juhitud sellele, missuguste kaashäälivate järel kirjutatakse käskivas kõneviisis – ku, - ke, - ke (m) ja – gu, - ge, ge (m) /12:94/.

Tegevusnimede all on pikem seletus ma- ja da- tegevusnime kohta ja kesksõnade juures nud-, tud-, v- ja tav- kesksõna kohta. Vaadeldakse päris põhjalikult kesksõnade käänamist. Tabelis on antud näited mineviku kesksõnade (- nud, - tud) kohta, ning kuidas nendest on tuletatud – nu, -tu – lõpulised nimisõnad /12:96/, nt. kaotatud – kaotatu; kadunud – kadunu . Tegija- ja teonime puhul on vähe seletatud, kuidas teonimest saab teha tegija, nt. pugemine – pugeja; lugemine – lugeja . Välja on toodud tunnused – ja ning – mine, millal on tegijanime tunnuse ees i /12:96–98/. Jaatavat ja eitavat kõnet käsitletakse tabelis näidetena, on antud laused käskivas kõneviisis (seda on pööratud nii jaatavas kui eitavas kõnes). Kogu selle peatüki ulatuses on palju harjutusi, kus tuleb lause järel sulgudes olevad tegusõnad panna vastavasse pöördesse /12:13–114/. Tuletusõpetuse osa alustatakse tabelites olevate liht- ja liitsõnade võrdlusega, millele järgneb liitsõna definitsioon, seletus tema tähenduse, pearõhu ja muutmise kohta. Vaadeldakse kokku- ja lahkukirjutamist, nende kohta on samuti tabelid tehtud. Tabelis ühel pool on põhisõna, mille täiendiks on omadussõna, teisel pool põhisõna, kuid täiendiks on nimisõna. Kokkukirjutamise reeglitest on välja toodud – ne- ja – line- lõpuliste põhisõnade kirjutamine; liitsõna moodustamine nimisõna ja teonimisõna liitmisel. Arvsõnade puhul peatutakse kümnete, üheliste, sadade ja tuhandete kirjutamisel. Vaadeldakse veel määrsõnade ja pöörd sõnade lahku- ja kokkukirjutamise põhimõtteid, nt. kinni püüdma / kinnipüüdmine /12:122 – 128 /.

Samasse õpikusse on autorid toonud ka sõnade tuletamise liidete abil. Antud on tuletusliidete loetelu – da, -ta, -lik, -line, -nd, -ne, -le ja harjutused, kus iga laps oma teadmisi saab näidata /12:129–132/. Sugulaste ja hõimlaste nimetuste tabelid on koostatud professor A. Saareste poolt /12:154–156/. Sellega püütakse õpilase sõnavara ja teadmisi rikastada, sest neile on antud ülesandeks koostada enda sugulaste nimestik ja iga nime juurde tuleb ära märkida vastav sugulusaste. Väga huvitav on ilmakaarte skeem, millel noolte otstesse tuleb märkida ilmakaarte eestikeelne nimetus ja osata neid tähistada ka ühe tähega. Kogu tähendusõpetuse osa läbivad väga huvitavad harjutused /12:154–156/, kus õpilastele on antud ülesandeks loetleda iseloomuomadusi; loetleda metsaga seotud nimisõnu; seletada rahvalaulukatkendis esinevaid hõimlaste nimetusi; leida liikumist väljendavaid tegusõnu; kirjeldada suuliselt antud elukutsete esindajate tegevusi jne. Pikemalt peatutakse vastandsõnadel, teisendsõnadel, sarnandsõnadel. Nagu kõikides eelnevateski osades, on kõigepealt antud näited nende kohta, siis reeglid ja hulgaliselt mitmesuguseid harjutusi. Mõnedes harjutustes tuleb leida ja seletada sarnandsõnade tähendusi; asendada omadussõnad vastandsõnadega; järjestada antud sõnad kaheks vastandrühmaks; seada sõnad rühmadesse mõttesuguluse järgi; koostada kahekõne, kasutades antud tegusõnu jne /12:156–159/.

Viimase suure osa sellest viienda klassi õpikus moodustavad kordamisülesanded, kus kinnistatakse õigekirja koos selle põhitõdedega ja korratakse kõike juba õpitut /12:159–161/. Korratakse järgmisi teemasid: suur ja väike algustäht; h sõna algul; kokku- ja lahkukirjutamine; kirjavahemärgid; ühe- ja kahekordne kaashäälik; käänamine; pööramine jt. teemad, mis on juba kõik õpitud. Õpiku autorid on välja pakkunud 140 kirjandite teemat, mis veel omakorda on paigutatud 11 pealkirja alla, nt. “Kirju”, “Koolielu”, “Kahekõnesid” jt. Õpilased peavad ise kavastama neid kirjandeid ja jutukesi; ise kirjutama antud teemadel kirjandeid ja ka neid kavastama. Õpitakse kirju kirjutama, välja on toodud kirja osad ja viisakusnõuded, mida kirjas kasutada; samuti aadressi kirjutamine kirjale. Õpiku lõpus on sõnastik, kus on sõnade seletusi koos näitlausetega, kuid ka, kuidas käändsõnadest moodustada ainsuse omastavat, osastavat, mitmuse omastavat ja osastavat; isikulise tegumoe kindla kõneviisi olevik ja pöördõnade da- tegevusnimi.

3.4 "Emakeeleõpik algkoolidele. Tähendusõpetuse

ja kirjaseadmisega" 6. õ. a. /13/

Kuuendasse õppeaastasse langeb tavaliselt keeleõpetuse kokkuvõttev osa. Siin täiendatakse kõiki lihtsamaid keeleõpetuses olevaid keelenähtusi. Õpikus on pearõhk harjutustele, tehakse kokkuvõtteid, seletatakse tundmatute sõnade tähendust seoses lugemise ja kõnelemisharjutustega; kirjandid põhinevad just õpilase oma isiklikel elamustel, tehakse etteütusi. 6. õppeaastale mõeldud õpik sisaldab järgmisi osasid /13:168/:

- 1) Häälikuõpetus (lause, sõna, täht, häälik; h- ga ja h- ta algavad sõnad; võõrhäälikud ja nende hääldamine; laensõnad, võõrsõnad; lihthääliku jaotus ja õigekirjutus; kaksiktäishäälik ja liitkaashäälik; liithäälikute välted ja nende märkimine ; täishääliku välted ja kaashääliku välted ning nende märkimine; erandlik liithääliku märkimine; sõna valde; astmevaheldus: vältetvaheldus ja laadivaheldus; silp; sõnade poolitamine; rõhk; peenendus)
- 2) Vormiõpetus (käandsõnad, pöördõnad, abisõnad; suur ja väike algustäht; põhikäanded, käänamine tüüpsõnade eeskujul ja käandsõnade õigekeelsus – ainsuse osastav, ainsuse sisseütlev, mitmuse omastav ja de- mitmus, mitmuse osastav, i- mitmuse tarvitamine; võõrsõnade käänamine; omadussõnade võrdlusastmed; asesõna; arvsõnade tarvitamine; pöördõnade vormistik – kindel, tingiv, käskiv ja kaudne kõneviis; pööramine tüüpsõnade eeskujul ja nende õigekeelsus; sõnade liitmine ja tuletamine – sõnade liitmine ja tuletamine liidete abil)
- 3) Lauseõpetus ja kirjavahemärgid (laiendamata lihtlause; laiendatud lihtlause; laiend; põhisõna; täiend; sihitis; koha- ja ajamäärus; üte; koondlause; liitlause; rindlause; sidesõnade tarvitamine lauses; kirjavahemärgid lauses; otsene kõne; koolon; semikoolon; sidekriips)
- 4) Tähendusõpetus (murdesõnad; uudissõnad; laensõnad; kaunistussõnad; võrdlussõnad; asendussõnad)
- 5) Kordamisharjutusi
- 6) Harjutusi kirjandite ja talituskirjade koostamiseks
- 7) Kirjandite teemad

8) Keelereeglite kordamine

9) Sõnastik

Häälikuõpetuse alla kuuluvad harjutused 1 – 55. Seda on alustatud lause, tähe, sõna, hääliku mõistetega. Välja on toodud tähestik koos võõrtähtedega. Tabelitena on selles osas antud h- ga ja h- ta kirjutatavad sõnad, millele järgneb ka vastavasisuline harjutus ja sõnade seletus, nt. hagu / hao – kuiv oks; agu / ao – koit /13:4/.

Võõrhäälikute osas tuuakse välja f, z, s, z tarvitamine sõnades ja võõrtähtede c, c, q, w, x, y kasutamine. Harjutustes on õpilase ülesandeks võõrsõnade ja – nimede õigesti lugemine, nende kirja pildi jälgimine ja meeldejätmine, et osata õigesti kirjutada. Võõr- ja laensõnade osas on toodud tabelid (nt. buss / puss); on antud definitsioonid, seletus ja näited; on loetletud võõrsõnade tähtsamad tunnused. Õpilastel tuleb harjutustes kasutada õigesti tähti d – t; g – k; b – p võõrsõnade ja laensõnade alguses ja keskel. Tähelepanu juhitakse juhtudele, kus s ja h kõrval kirjutatakse erandlikult g, b, d liitsõnades /13:8–10/. Lihthäälikute välted ja nende märkimine on antud tabelitena, kuid omaette reeglina on toodud täishääliku 3 vältet, mille peavad õpilased tegelikult ise lõpuni formuleerida. Eraldi reeglina /13:11–13/ on antud kirjutamise juhised: 1) üü tarvitamise kohta – pikk ü kirjutatakse 2 tähega, mitte üi- ga ; 2) õõ tarvitamise kohta – pikk õ kirjutatakse õõ- ga; 3) ää tarvitamise kohta – pikk ä kirjutatakse ää- ga, mitte eä- ga; ülipikk ä kirjutatakse nii ää- kui ea- ga, nt. pea = pää ning erandina pea (varsti). Kaashääliku välted koos nende märkimisega on samuti toodud tabelina. Pärast selle tabeli vaatlemist tuleb õpilasel ise vastavad järeldused teha, see aga vihikusse kirjalikult. Reegel on antud lünkadega, need lüngad tuleb täita õpilasel. Tabelina on antud – likkus ja – likus liidete õigekiri, seda koos sõnaliigiga, mida nad väljendavad (-likkus – nimisõna nimetavas ja osastavas käändes; -likus – omadussõna sees- ja seesütlevas käändes). Rõhutatakse h kirjutamist sõna lõpul ning ülipika k, p, t ja s kirjutamise reeglit pkia täishääliku kaksiktäishääliku järel. Tabelis võrreldakse ka lihthääliku ja ülipika liithääliku märkimist; vaadeldakse ülipika s märkimist l, m, n, r kõrval. Liithäälikus kirjutatakse iga häälik ühe tähega. Õpetatakse, millal liitub sõnale liide – ki, millal liide – gi /13:13–21/.

Kokkuvõtlikus osas on veelkord kõik erinevas vältes olevate häälikute õigekirja reeglid koos eranditega esitatud. Selline reeglite väljatoomine ühte kohta /13:22/ oli küll väga vajalik, kuna see teeb õpilasele reeglite otsimise lihtsamaks (esialgu oli iga reegel erinevas kohas ja harjutuste vahel). Sõnade välte seletamisel püütakse kõigepealt selgitada, mis on vastava sõna sisehäälikud ja kuidas neid leida, tuuakse välja sõna sisehäälikute mõiste koos näidetega. Seejärel antakse esimese, teise- ja kolmandavärteliste sõnade definitsioon (lähtutakse sõnade sisehäälikutest). Õpetatakse määrama sõnade teist ja kolmandat vältet, neile vahet tegema. Kuna 2. ja 3. välte erinevuse seletus on väga lihtne ja loogiline, on see arusaadav ka nõrgematele õpilastele. Hea oleks, kui tänapäevalgi suudetaks õpikutes muuta keerulised reeglid ja seletused lihtsamaks ning võtta eeskjuju P. Puusepa, A. Vaigla, A. Kase 6. klassi emakeeleõpikutes olevatest seletustest. Astmevahelduse osas on seletatud viimase mõistet ja jagunemist laadi- ja vältevahelduseks. On toodud näited ja astmevahelduse liike võrreldakse tabelites. Mõlemate kohta käivad tabelid on väga põhjalikud ning ülevaatlilikud. Seal vaadeldakse sõnade sisehäälikuid, tugevat ja nõrka astet, väga hea on, et eraldi ühes veerus on välja toodud vahelduvad häälikud (nii kaas- kui täishäälikud). Lõpuks on antud ka reeglid /13:23 –29 /. Häälikute peenendus /13:30–31/ on antud tabeli ja definitsiooniga; rõhu käsitlemisel on vaadeldud ja võrreldud kaaserõhku ja pearõhku 1. silbil, järgsilbil.

Uue suurema peatüki moodustab harjutustega 56 – 159 vormiõpetuse osa, mis algab kordamisega. Korratakse käändsõnu, pöörd sõnu, abisõnu, toodud on näited ja hulgaliselt harjutusi /13:32–34/. Suure ja väikese algustähe osas on toodud reeglid pärisnimede, üldnimede, ajalehtede, ajakirjade, asutuste, organisatsioonide ja teoste pealkirjade kirjutamise kohta. Veel räägitakse viisakussõnade, pühade, tähtpäevade, rahvuste ja maale kuuluvust märkivate sõnade kirjutamisest /13:34 – 36/. Põhikäänete osa algab tabeliga, milles käänatakse sõnu kõigis käänetes nii ainsuses kui mitmuses. Antud on ka i – mitmuse vormid ja selle põhjal on antud põhikäänete mõiste /13:37–38/. Põhjalikuma ja pikema osa moodustab käänamine tüüpsõnade eeskujul. Tüüpsõnad on seal järgmised : puu – koi; vana – piiga; tark – aednik; uus – keel; saunik – mõisnik; katus – katkine. Neid on käänatud ja selle järel on antud samuti käänduvate sõnade loetelu. Rõhku

pannakse astmetele. Õpilase ülesandeks on sõnu õigesti käänta ning võrrelda astmevahelduse esinemist erinevates tüüpsõnades. Tähelepanu on eriti juhitud tüvemuutustele u-, a-, e-, i- tüvelistes sõnades; käänete lõppude õigekirjale. Hiljem on toodud reegel ja i- mitmuse tarvitamise kohta on antud kolm reeglit koos näidetega /13:56/. Ka omadussõnad on antud tabelina: algvõrre, keskvõrre, ülivõrre. Sellele järgnevad reeglid ja seletused, kuidas moodustada keskvõrret ja ülivõrret, antud on ka nende tunnused. Ei ole märgitud, kuidas moodustada lühikest ülivõrret, puudub seletus selle kohta /13:58–59/. Asesõnade osas võrreldakse asesõnade oma ja enese tarvitamist, samuti , mille puhul peaks tarvitama pikemaid, mille puhul lühemaid vorme. Näidatud on sõnade kumb, kumbki; mis, miski käänamist ning veelkord korratakse liidete – ki ja – gi liitumist asesõna käändelistele vormidele /13:59–61/. Arvsõnade tarvitamise juures vaadeldakse esialgu lihtarve ja liitarve, liitarvsõnade kokku – ja lahkukirjutamist ning liitarvude käänamist. Selle kohta on antud ka reegel /13: 61–63/.

Järgmine osa kuulub pöörd sõnade vormistikule. See algab pöörete ja aegade tabeliga. Tuuakse ära kõneviisid. Nii kõneviisid kui ajad on antud koos tunnustega. Toodud on tabelid pöörd sõnade käändeliste vormide ja pöördeliste muudete kohta isikulise ja umbisikulises tegumoes. Järgnevad definitsioonid. Pööramine toimub tüüpsõnade eeskujul. Nendeks tüüpsõnadeks on : õppima – saatma; hüppama – õmblema; kõnelema. Kõigepealt on neid tüüpsõnu pööratud ja siis on näiteks antud sõnu, mis pöörduvad samamoodi. Selles osas võiks autorile ette heita, et ei ole tüüpsõnade arvu öeldud ja see tekitab segaduse, kuna ei teata, palju neid üldse olema peaks. Esile on toodud vaid mõned üksikud tüüpsõnad, kuid harjutusi vaadates tuleb välja, et tüüpsõnu on veelgi (nt. saama, käima, kirjutama, olema, muutuma). Oleks ju võinud kõik tüüpsõnad korraga ühes kohas välja tuua. Samas osas vaadeldakse astmevahelduseta ja astmevahelduslikke pöörd sõnu, juhitakse tähelepanu tüve muutumisele, astmetele, umbisikulise tegumoe erinevatele tunnustele; lihtmineviku ja tegijanime võrdlusele; kindla ja kaudse kõneviisi oleviku ning oleviku kesksõna vormide võrdlemisele (lõpp – vad või – vat); da-tegevusnime tunnustele (- a, - da, - ta); da- tegevusnime ja umbisikulise tegumoe oleviku eitava kõne lõppude õigekirjale. Harjutustes on kasutatud A. Gailiti ja M. Eiseni teksti /13:83, 85/. Harjutused 160 – 185 on sõnade liitmise ja tuletamise teenistuses.

Esiteks tegeldakse sõnade liitmisega – antakse definitsioon, mis on liitsõna, kuidas seda käänata, kus asub sõna rõhk. Ka on toodud tabel, milles võrreldakse liitsõnu, mille täiend on nimetavas ja liitsõnu, mille täiend on omastavas, nt. raudpuur – rauapuur. Vaadeldakse liitsõnu ja line -, ne – lõpulise liitsõna õigekirja, nt. nelja jalga – neljajalgne jne. Samuti on antud kokku- ja lahkukirjutamise juhud. Teiseks vaadeldakse sõnade tuletamist liidete abil. Esialgu on toodud hulgaliselt näiteid selle kohta, kuidas sõna muutub, kui sõnale lisandub liide (- lik, - likkus, - tu, - tus, - sta, - stu). Siis on toodud tuletusliidete mõiste ning näited tuletusliite erinevast tähendusvarjundist (nt. – tu). Veel, millal liitub – lik, millal – line /13:88–97/. Lauseõpetuse ja kirjavahemärkide õpetuse osa alustatakse laiendatud ja laiendamata lihtlause võrdlusega, seal vaadeldakse lause pealiikmeid alust ja öeldist ning tuuakse ära mõlema definitsioon. Räägitakse, et alust on kahte tüüpi: täis- ja osaalus. Selgitatakse nende mõisteid näidete abil ja seda, millal võib alus lausest puududa. Selle peatüki alla kuuluvad harjutused 186 – 220. Defineeritakse ka laiendamata lihtlause. Järgmisena käsitletakse laiendatud lihtlauseid. Näidete ja definitsioonidega tutvutakse laiendi ja põhisõnaga. Omaette peatüki moodustab täiend, kus on jälgitud – nud – ja – tud kesksõna tarvitamist nii ainsuses kui mitmuses. Eraldi on veel käsitletud sihitist – antakse definitsioon ja jaotus täis- ja osasihitiseks. Õpetatakse neile vahet tegema ja neid kasutama. Samuti vaadeldakse koha- ja ajamäärust, mille kohta on toodud päris palju asjalikke näiteid ja nende definitsioonid. Oma teadmisi saab rakendada harjutuste lahendamiseks. Kogu osa lõpeb märkusega, et lauses võib olla veel teisigi laiendeid. Järgnevalt tutvutakse üttega. Tuuakse ütte definitsioon ja harjutused selle kohta, samuti mõned vaatlusülesanded. Kui eelnevalt oli vaadeldud lihtlauseid, siis nüüd on tähelepanu pööratud lihtlause käsitlemisele. Liht- ja lihtlauseid võrreldakse tabelis ja pärast tabelit tuuakse välja lihtlause definitsioon. Samuti on defineeritud rind-, põim-, pea-, kõrvallauseid. Kõrvallause olemust on selgitatud mitmete näidete abil, kus kõrvallaused on tumedalt trükitud, seejärel antakse reegel. Loetelus on antud sõnad, millega kõrvallause algab. Tähelepanu juhitakse sidesõnade tarvitamisele lauses ning millal on sõnade ees koma, millal mitte. Punkti, hüüu- ja küsimärgi ning kirjavahemärkide tarvitamise õpetamisele kuuluvad harjutused 220 – 236 . Väike märkus küsimärgi tarvitamisele – pannakse lause lõppu ainult siis, kui küsimus on pealauses. Korduvalt vaadeldakse otsest kõnet koos selle õigekirjaga. Uuena tulevad õpetamisele sidekriips,

semikoolon, koolon. Õpetatakse ka sulgusi kasutama lause ees; mõttekriipsu samuti, kuid punkti kohta peavad õpilased näiteid otsima õpikust ja oskama nende kasutamise juhised sõnastada. Palju harjutusi, milles nii mõnegi tekst on saadud A. H. Tammsaarelt /13:125/. Tähendusõpetuse alla kuuluvad harjutused 237 – 257. See osa algab omadussõnade väljatoomisega, mis tuleb lastel jaotada kahte rühma (pos. ja neg.); nendele omadussõnadele tuleb leida sarnandsõnu, millega antakse ka ülesanne moodustada lauseid, nii et sõnad oleks kasutatud õiges tähenduses. Järgnevalt selgitatakse kirja- ja murdekeele olemust, erinevusi, 10 näidet koos murdesõnade seletusega, mis on üldkeelde üle võetud. Antud on J. Jõgivere tekst, millest tuleb leida lapsel ise murdesõnu. Laen- ja uudissõnu antakse koos näidete ja sõnaseletusega. Nendega tuleb õpilastel lauseid moodustada /13:134–135/. Kaunistussõnade osa algab harjutusega, kus tuleb võrrelda sõredalt trükitud nimisõnade laiendeid, nt. kallis ema – kallis riie; terav kirves – terav keel. Sellele järgneb põhjalik selgitus, mis on kaunistussõnad ja, millal kasutada. Tekst, mis harjutuses leidub, on võetud Fr. Tuglaselt, seal tuleb punktiiri asemele kirjutada kaunistussõnad ja täiendid /13:136–137/. Võrdlussõnad selgitatakse näitlausete abil, nt. lumehelbed on väiksemad kui liblikad – lumehelbed lendlevad nagu liblikad jt., seejärel selgitatakse nende tähendust (olemust); tuuakse võrdlevad sidesõnad välja, nt. nagu ja kui jt., millega seotakse võrdlussõnu. Asendussõnu selgitatakse samalaadselt – tuuakse näited ja definitsioon ning harjutused selle kohta.

Järgneva osa moodustavad kordamisharjutused, milles tuleb panna lausesse õiged kirjavahemärgid; erinevaid aegu moodustada, ainsus ja mitmus; g, b, d, k, p, t õigekiri; sõnade õigesse käändesse panemine (need on harjutused 258 – 266). Harjutused 267 – 276, seal on antud järgmised juhised: koost kirjandi kava; kirjelda mõne jututegelase välimust vastava jutu põhjal; koosta kirjand jne. Mitmete näidete eeskujul tuleb lastel harjutada lepingu koostamist, kviitungi kirjutamist, koostada telegrammi tekst, kirjutada mõni palve. See kõik oli koondatud pealkirja alla “ Harjutusi kirjandite ja talituskirjade koostamiseks “. Terves õpikus on 132 kirjandi teemat, mis on jaotatud 14 teemavaldkonda. Raamatu lõpus on välja toodud olulisemad keelereeglid /13:19 / ja sõnastik (nende seletusega ja grammatiliste vormidega) /13:141–168/.

3.5 "Emakeele õpik algkoolidele" 3. õ. a. /14/

Imelikuna tundub asjaolu, et 1. ja 2. ning 3. ja 4. õppeaastale mõeldud õpikute ilmunise vahe oli kaks aastat, ning 5. ja 6. õppeaasta õpik ilmus varem kui 3. ja 4. õppeaastale mõeldud õpik. 3. õ.a. õpiku teemad on järgmised /14: 148/:

- 1) Häälik ja täht
- 2) Sõna, lause ja kirjavahemärgid
- 3) K, p, t s ja h kõrval
- 4) Liitsõna
- 5) Käänamise algeid
- 6) Pöörd sõna muuteid lauseis
- 7) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks
- 8) Natuke peamurdmist
- 9) Etteütusi iseseisvaks tööks
- 10) Pilte vabadeks töödeks
- 11) Õpilaste vabu kirjandeid
- 12) Kirjandite teemasid
- 13) Sõnastik

Raamatus jätkatakse lausete moodustamise õpetamist, seal tutvutakse hüüd-, käsk- ja küsilausega, vaadeldakse ka koma kasutamist, liithääliku õigekirjutust liht- ja liitsõnas, nt. kärbsed, jõudsin jt.; omastavat, osastavat ja sisseeütlevat käänat; ilma- ja kaasaütlevat käänat ja nende lõppe, ühe- ja kahekordse tähe puhul kõrvutatakse näited: mul – mull; su – suu. Õpik algab hääliku ja tähe osaga, see võtab enda alla harjutused 1 – 18. Kõigele varemõpitule lisandub selles õpikus täishäälik, kaashäälik, kaksiktäishäälik, liitkaashäälik; poolitamist, pärisnimede õigekirja puudutavaid harjutusi. Kõige uudsem on liitkaashääliku käsitus, on toodud reegel ja harjutused selle õigekirja kohta. Mõnes mõttes sarnaneb kogu see osa 1. ja 2. õ.a. mõeldud õpiku osale, sest samuti on toodud kirja tüübid: nõörpüstkiri, -kaldkiri, paispüstkiri, -kaldkiri. Harjutuses tuleb vastavatele häälikutele jooned alla tõmmata või värviliselt kirjutada. Reeglid on toodud tumedas kirjas, paksemas kirjas või pandud kastidesse. Poolitamisel on toodud lihtsad reeglid ning seal on ka konkreetsed juhised. Pärisnimede juures on selgitatud üld- ja pärisnime

erinevust. Toodud on nad tabelina, nt. harj. 16 (14:19) põrsas Possu. Mitmes harjutuses tuleb õpilasel endal mõelda teksti nimesid, nt. harj. 17 (14:20) ____ talu peremehe nimi on ____.

Harjutused 19 – 63 kuuluvad sõna, lause ja kirjavahemärgi osasse. Väga palju on iseseisvaid ülesandeid: kirjuta mõtteilt õigeid lauseid; kirjuta punktiirjoone asemele sobiv sõna alt sulgudest; kirjuta antud pealkirjaga jutuke; koostada antud kava järgi jutt; panna õiged kirjavahemärgid; täiendada lauseid jne. Ka on võimalik otsida jutukestele sobivaid pealkirju; otsida antonüüme; lisaks kirjalikele harjutustele ja jutukestele, mis tuleb lastel ise mõelda, tuleb veel jutustada vabalt mõne etteantud teema järgi või siis pildi järgi ning leida oma jutule sobiv pealkiri; jutustada etteantud jutt oma sõnadega, nt. harj. 32 /14: 29 / tuleb koostada suuline jutuke “ Nüüd lahkud linnuke “; harj. 34 /14: 30/ tuleb kirjutada 8 lauset pealkirja alla “ Mida me mängime “jt. Väga palju on loodusteemalisi jutukesi, nt. “ Suplemas “, “ Vaata, orav “ jt /14:34–35/. Korratakse jutustavat, küsi- ja hüüdlauseid. Näited on toodud tabelitena ja reegel antud kastis. Harj. 52 /14:40/ tuleb käsklused muuta jutustavateks lauseteks. Seal on käsitletud liiklusreegleid, mida iga laps peab tänaval liigeldes teadma. Ära on toodud sidesõnad, mille ees kindlasti koma peab olema. Neid on rõhutatud peaaegu kõikides harjutustes, kus nad on tumedalt trükitud. Mitmetes harjutustes tuleb õpilasel kaks jutustavat lauset sobiva sidesõnaga ühendada; panna õigesse kohta koma; täiendada poolikuid lauseid jne. Vaadeldakse veel, millise tooniga tuleb mingit sõna lauses lugeda (st., millal hää langeb ja muutub madalamaks) ja millega lause kirjas lõpeb. Kolmas peatükk hõlmab k, p, t s ja h kõrval koos harjutustega 64 – 72. Algul tutvutakse vaatluse teel k, p, t õigekirjaga s ja h kõrval ning pärast seda alles antakse reeglid. Lisaks tugevatele tähtedele tuuakse ära ka g, b, d õigekiri s kõrval (reegel ja näited). Näitesõnadena ei oleks tohtinud tuua liitsõna, selle oleks pidanud erandite alla viima, nt. harj. 70 /14:50/ laudadele – laudsein või ka reeglis ära märkima. Seda kõike kinnistatakse lünkharjutustega, paar teksti on J. Lattikult /14:51–52/. Neljanda osa moodustab liitsõna koos harj. 73 – 87. Algul võrreldakse liht- ja liitsõna, mis on lauses antud, seejärel on toodud reegel, kuidas liitsõna moodustada ja tumedalt trükituna rõhutatakse, et liitsõnal on omaette iseseisev tähendus, nt. harj 73 /14:54/ uus kell – lauakell, tasku – põuetasku. On toodud reegel liitsõna ortograafia kohta - liitsõna kirjutatakse nii nagu lihtsõnu, milledest liitsõna koosneb. Harjutustes

Korratakse lõike 3. 8. a. õpilast koostada suuline jutt antud teema järgi /14: 55/, kirjutada

tuleb õpilastel moodustada kahest eraldi seisvast sõnast liitsõna; liitsõnadest liitsõnu; eraldama püstkriipsuga liitsõna erinevaid osasid /14:55/.

Viies osa õpikus käsitleb käänamise algeid. Esialgu vaadeldakse ainsuses ja mitmuses olevaid lauseid, nt. harj. 88 /14:58/ lind laulab – linnud laulavad. Alustatakse mitmuse lõpu –d meeldetuletamisega. Seejärel on toodud tabel, kus on nii ainsuses kui mitmuses antud nimetav, omastav, osastav, sisseütlev, seesütlev, kaasaütlev, ilmaütlev kääne koos vastavate küsimuste ja näidetega. Töökäsud harjutustes on järgmised: kriipsuta alla kõik sõnad mitmuses; loen antud pala mitmuses; kirjuta lünka alt sulgudest sobivad sõnad jt. Harjutuses 94 on antud nimisõna = tark koer, ja see on pandud kõikidesse eelpool nimetatud käänetesse ja toodud on ka küsimused (ains. ja mitm.). Harjutuses 96 jälgitakse omastavat käänet ja võrreldakse seda teiste käänetega. Selle kõige kinnistamiseks tuleb õpilastel moodustada omastavast käändeist muid käandeid, kirj. sõna nõutavas käändes, kirj. küsimus antud sõna kohta jne. Harjutuses 106 /14:66/ on toodud tabel nimetava ja osastava käände võrdlemiseks, järgneb reegel, millal kirjutatakse nimisõna lõpul –d, millal –t. Kõik harjutused on väga asjaliku sisuga ja neid on üsna palju, et käänamisoskust kinnistada /14:67–71/. Harjutused 118 – 144 on pöörd sõna muuted alla kuuluvad. Jälle korratakse olevikku ja minevikku, võrdlus antud tabelina, sellele järgnevad harjutused ning tabel ainsuse ja mitmuse pöörete kohta, millele samuti järgnevad vastavasisulised harjutused. Harjutuses 129 /14:78/ jälgitakse õigekirjutust jaatavas ja eitavas kõnes – antud on võrdlev tabel ja sellele järgnevad harjutused, nt. ma võtan – ma ei võta. Tabel on ka harjutuses 131, kus võrreldakse pöörd sõnade vorme ja sõnade õigekirjutust (ei tee mida ?, ära tee mida ? ja mida teha ? küsimustega vastavate pöörd sõnade kohta). Põhitähelepanu on suunatud õigekirjale, mida edaspidi harjutustes rakendatakse. Harj. 136 järgneb reegel d kirjutamisest h ja s ees ning jällegi tuleb rida harjutusi, mille eesmärk on kinnistada ds, ts, dk, tk õigekirja (harj. 137 – 139). Uus valdkond on harj. 141, kus on tabel, mille ühes viirus on antud kindla kõneviisi olevik, teises tingiva kõneviisi olevik koos paljude näidetega, nt. ma õpin –ma õpiksin. Selgitatakse, mida tingiv kõneviis väljendab ja välja tuuakse selle lõpud (ks, ksi). Peatükk 7 on kogu õpitu kordamiseks, selle alla kuuluvad harj. 145 – 216. Korratakse kõike 3. õ. a. õpitud: koostada suuline jutt luuletuse järgi /14: 88/; kirjutada

etteütlus; kirjuta kriipsu asemele d või t; A. Peerna laulu järgi vaba kirjandi koostamine; kahe ühel teemal kirjutatud kirjandi lugemine ja siis otsustamine, kumb neist on parem ning hiljem antud teemal ka kirjandi kirjutamine; antud jutukese kirjutamine nii, et ei esineks üht sõna, nt. harj. 198 /14:110/ sõna “ toonekurg “ kirjutada asesõnaga.

Kaheksas peatükk on täiesti ainulaadne, sest P. Puusepp ei ole varem oma õpikutes sellist osa kasutanud. Tegemist on peatükiga, mille pealkirjaks on – natuke peamurdmist. Selles osas võib leida mitmeid lõbusaid ja konksuga ülesandeid, nt. harj. 3 on antud kastidesse peidetud üks vanasõna (sõnad on kastidesse peidetud silpidena, neist tuleb kokku panna vanasõna). Harjutuses 4 /14:119/ tuleb vastata nipiga küsimusele, nt. miks ei saja vihma kunagi kaks päeva järjest ? – öö on kahe päeva vahel; milline jalg ei astu sammugi ? – toolijalg jne. Põnevust pakuvad ka ülesanded, kus tuleb sõnast “ muna “ tuletada vähemalt 30 sõna, muutes selles vaid ühte tähte, nt. muna- mina; mina- sina jne. Ning harj. 8 /14:120/ tuleb koostada pikk ahel kodumaa loomade nimedest nii, et iga järgmine nimi algab selle tähega, millega eelmine lõpeb, ahela viimane täht peab olema samasugune kui esimene täht. Selliste harjutuste olemasolu õpikus on väga hea, sest see annab õpetajale võimaluse muuta tunnid huvitavamaks, aitab laste tähelepanu ergutada; annab võimaluse õpetajale anda nendele õpilastele iseseisvat tööd, kes on töö juba tunnis varem lõpetanud ja õpetaja ise saab samal ajal teisi lapsi juhendada. Need arendavad laste loovust, panevad mõtlema, ergutavad tähelepanu. Samuti on õpiku järgmine osa mõeldud iseseisvaks tööks – siia on P. Puusepp kokku koondanud erinevate grammatikavaldkondade õigekirja harjutavad etteütlused, näiteks: suur täht lause keskel; k, p, t sõna algul; liitsõnad; koma lauses; -sse, -ta, -ga käände lõpul jt. Kirjandite koostamiseks on antud 8 pilti, mille järgi õpilane saab ise kirjandeid koostada. Pildid on loodusteemalised ja tegevusrohked /14:134–137/. Järgnevalt on ära toodud õpilaste poolt kirjutatud kirjandid ning viimases seda valdkonda puudutavas töös on P. Puusepp välja pakkunud kirjandite teemasid, mis on jaotatud kaheksaks suuremaks osaks, nt. “ See loi suvel “, pealkirja alla on välja toodud 22 teemat; “ Loomadest “ alla 10 teemat; “ Koolis “ alla 8 teemat jne. /14:142–143/. Õpiku lõpetab sõnastik, kus on sõnade seletusi, lühendeid, grammatilisi vorme ja on seletatud sarnaste sõnade tähendusi, nt. talutama – tallutama; igivana – iidne; omadus – omandus jt. /14:144–147/.

3.6 "Emakeele õpik algkoolidele" 4. õ. a. /15/

Neljandal aastal jätkatakse keelelisi vaatlusi ja keeleõpetust; õpitakse alust ja öeldist; koma ütte puhul; koma koondlauses; otsest kõnet koos kirjavahemärkidega; omadussõnalist täiendit; sõnade õiget hääldamist jne. Tehakse ettevalmistusi lausete laiendamise tundmaõppimiseks; nõrga ja tugeva astme tutvustamisel vaadeldakse ja harjutatakse erinevaid sõnatüüpe, nt. jõgi jt. Sel õppeaastal antakse ülevaade kõikidest käänetest ja tähtsamatest pöördvormidest koos näitlausetega. Teemad õpikus on järgmised /15:174/:

- 1) Häälik ja täht
- 2) Lause- ja kirjavahemärke
- 3) Häälikuõpetus
- 4) Käändsõna
- 5) Pöörd sõna
- 6) Abisõna
- 7) Mitmesuguseid ülesandeid
- 8) Natuke Etteüt lusi iseseisvaks tööks
- 9) Peamurdmist
- 10) Pilte vabadeks töödeks
- 11) Õpilaste vabu kirjandeid
- 12) Kirjandite teemasid
- 13) Sõnastik

Esimese peatüki õpikust hõlmab häälik ja täht, sinna alla kuuluvad harjutused 1 – 8, kogu peatükk on analoogne kolmele esimesele õppeaastale mõeldud õpikus /15:3–12/. Harjutused 9 – 95 moodustavad lause- ja kirjavahemärkide õpetuse osa, mis sisaldab lisaks eelnevatel aastatel õpitule veel otseste ja kaudse küsimuse käsitlemist (samuti on ära toodud reegel kirjavahemärkide kohta), aluse ja öeldise käsitlemist, omadussõnalise täiendi, ütte, koondlause osa ning kirjavahemärkide kasutamise õpetust otseses kõnes /15:13–58/. Aluse ja öeldise käsitlemise juures on antud nende definitsioonid ja samuti laiendamata lihtlause definitsioon. Harjutustes on tumedalt trükitud öeldise erinevad vormid; mitmetes harjutustes tuleb lastel leida alused ja öeldised; tuleb täiendada

omapoolsete sõnadega laiendamata lihtlauset, nt. kass mängib – kass mängib aias jne. Märkusena on lisatud juhised, millal kasutatakse öeldist ainsuses ja millal mitmuses /15:23/. Tabelina püütakse tutvustada ka omadussõnalist täiendit, kus ühes veerus olevates lausetes omadusi näitavad sõnad puuduvad, teises veerus olevates lausetes on aga olemas. Teises tabelis on võrreldud täiendi lõppe sisse-, sees-, seest-, alale-, alal- ja alaltütlevas käandes oleva nimisõna lõpuga. Siin on ainult küsimused antud, kuid käänete nimed puuduvad. Tabeli all on antud reegel, millal täiendil käändelõpp puudub. Täiendi harjutamiseks on rohkesti ülesandeid, mõnes neis tuleb kasutada antud omadussõnalisi täiendeid just sellises vormis, nagu nad on, nt. pika – pill tuleb pika ilu peale; tõmmata täiendile üks kriips ja sõnale, mille omadust ta näitab, kaks kriipsu alla; leida omadussõnadele vastandsõnad ning lisada neile sobivad nimisõnad; kirjutada lünka sobivat omadust näitav sõna ehk täiend jne. /15:27–32/. Ütte puhul on samuti antud tabel, kus võrreldakse lauseid, milles on antud üte ja milles see puudub. Pärast tabelit on reegel, milles seletatakse ütte olemust ja milliseid kirjavahemärke ütte erineva asendi korral kasutada. Samuti on toodud üldised reeglid koma kasutamise kohta side- ja võrdlussõnade ees /15:35/. Koondlause osa algab analoogselt ütte osaga – antud on tabel, kus seletatakse näiteteksti abil otsekõne olemust ja antakse reegel otsekõne kirjavahemärkide kohta. Selle harjutamiseks on arvukalt harjutusi, kus tuleb panna lausesse komad, määrata suuliselt kõik koondlauseid, leida otsese kõne lauseid jne. /15:47–52/.

Häälikuõpetus hõlmab enda alla harjutused 96 – 130, siin käsitletakse liidet –ki ja –gi, poolitamist, astmevaheldust, häälikute völdet, täis- ja kaashäälikuid völdest lähtuvalt, liithäälikute õigekirja küsimusi /15:59–79/. Harjutuses 99 /15:60/ on antud liidete –ki ja –gi tabelid ja reegel ortograafia kohta. Reegli sõnastus on väga selge, lihtne ja kergesti mõistetav. Mitmed harjutuste tekstid on saadud J. Semperilt ja A. H. Tammsaarelt /15:61–63/. Häälikute völdet tutvustatakse kahe võrdleva tabeliga, milles on näited täishääliku esimese, teise ja kolmanda völdte kohta. Selle kohta on harjutus 103, kus on sõnad küna, küunal, küünlad; kali, kaali, kaali jne. Teise tabeli lõpus on reegel pika ja ülipika täishääliku õigekirja kohta, ka on tabelid toodud kaashäälikute kohta, kuid reeglit antud ei ole. Kogu selle raske osa harjutamiseks on mõeldud ainult harjutus 107, kus

tuleb määrata sõnade välde ning erinevate väldetega sõnad tuleb kanda koostatavasse tabelisse. Mõnes kohas tuleb ka moodustada erinevates väldetes olevate sõnadega lauseid /15:65–66/.

Liithäälikute puhul korratakse eelnevatel aastatel õpitut, parema ülevaate saamiseks on antud need tabelitena. Vaadeldakse liithäälikuid; kahekordset tähte lühikese täishääliku vahel ja liitkaashäälikus; ülipikk kaashäälik lühikese täishääliku vahel ja ülipikk kaashäälik pika täishääliku ja kaksistäishääliku järel. Viimase tabeli lõpus on reegel ülipika k, p, t ja s õigekirja kohta. Harjutuses 117 /15:70/ on võrdlev tabel g, b, d kirjutamise kohta sõna algvormis ja mõne muu hääliku kõrval samas kohas, nt. umbne – umbse; õudne – õudselt; hoidma – hoidsin jt. Korduvalt on antud juhiseid poolitamise kohta /15:71/.

Astmevahelduse osa alustatakse häälikute muutmise võrdlemisega, millele järgneb astmevahelduse selgitamine näitsõnade abil. Räägitakse sellest, et eesti keeles on kaks astet, sellele järgneb tugeva ja nõrga astme võrdlev tabel /15:77/. Tabeli abiga püütakse selgitada g, b, d ja s kadumist nõrgas astmes ja i, ü, u asendumist e, o, ö-ga g, b, d, s kõrval, nt. vesi – vee; lagi – lae; tuba – toa jne. Harjutustes peavad õpilased sõnu rühmitama tugeva- ja nõrgaastmelisteks ja astmevahelduseta sõnadeks /15:79/. Harjutused 131 – 161 moodustavad käandsõnaõpetuse osa. Antud on tabel kõigi eesti keele käänete kohta koos käänete nimetustega ja küsimustega nii ainsuses kui mitmuses. Omaette tabelis on toodud omastavast käändest moodustatavad käanded nii ainsuses kui mitmuses ning ka reegel on selle kohta ära toodud. Kordava osana on siit võimalik leida nimetava ja osastava käände võrdlev tabel koos reeglitega ning mitmuse nimetava ja ainsuse osastava käände võrdlemine uue osana /15:91/. Harjutused 162 – 192 kuuluvad pöörd sõna osa alla. See algab tegusõna vaatlemise harjutustega, tähelepanu juhatakse veel pöörd sõna aegadele – olevik, lihtminevik, täisminevik, enneminevik. Pöörd sõna vormid on ainsuses ja mitmuses ning pöörded on kolm. Õpetatakse tulevikku ja minevikku moodustama. Eraldi tabelina on toodud pöörd sõna nõrga ja tugeva astme näited, lihtmineviku võrdlus ma- tegevusnimega. Selle kohta on reegel: lihtmineviku muuted moodustatakse ma- tegevusnimest ning lihtminevik on alati tugevas astmes /15:102/.

Täielik ülevaade on toodud kõneviiside kõikidest pööretest. Märkusena on märgitud nende tunnused ja räägitud tingiva ja kindla kõneviisi astmetest /15:105–107/. Eraldi on peatunud –t ja –d õigekirjal. Reegel: kui –ma lõpu ees on d, siis püsib see ka k ja s ees teistes vormides. Liite –da ja –ta õigekirja jaoks on reegel järgmine: –da- on l, n, r järel, muudel juhtudel – ta- /15:111/. Harjutused 193 – 197 käsitlevad abisõna. Osa algul vaadeldakse antud vanasõnades jämedalt trükitud sõnu / 7: 115 /; otsitakse tekstidest sõnu, mis ei käändu ega pöördu ning siis antakse abisõna definitsioon. Õpitu harjutamiseks tuleb õpilastel tuletada omadussõnadest –sti ja –mini lõpuga abisõnu, kirjutada antud abisõnadele vastandsõnad ja leida tekstist kõik käänd-, pöörd- ja abisõnad /15:115–116/. Kordava osa alla kuuluvad harjutused 198 – 239. Harj. 198 /15:117/ on antud J. Lattiku murdekeeletekst, mis tuleb lastel kirjutada tavalisse kirjakeelde. G. Suitsu luuletus harj. 201 /15:120/ tuleb pähe õppida ja ilma vigadeta kirjutada; veel tuleb kirjutada kiri sõbrale; jutu koostamine mõistatuse kujul; õpetatakse ümbrikule aadressi kirjutama /15:132/.

Kaheksas peatükk on nuputamine ja peamurdmine. Seal on mitmeid nupuküsimusi, nt. Milline linn on käe ümber ? – Võru; Mitu tähte on raamatus ? – 8. Nimekaardilt tuleb leida elukutse; luuletuse katkenditele autori leidmine jt. /15:141–142/. Järgnevalt leiavad käsitlemist etteütlused, mis on mõeldud iseseisvaks tööks. Neid on 20 ja need on erinevate keeleteemade harjutamiseks, nt. koma ütte puhul; koma koondlauses; liitsõnade õigekiri; liited –gi või –ki jne /15:143–156/. Viimased kolm osa puudutavad kirjandiõpetust. On antud ilusad loodusteemalised pildid, mida on kaheksa, ja nende järgi tuleb kirjutada kirjandeid või jutustada, koostada lauseid jne. /15:157–160/. Teises osas on tutvustatud õpilaste kirjandeid ning selle osa lõpetuseks on autor välja pakkunud kirjandite teemasid, mis omakorda veel on alaliikidesse jagatud. Teemasid on 7 ja need on järgmised: “See oli suvel“, “Sügisel“, ”Talvel“, “Kevadel“, “Loomadest“, “Kodus ja koolis“, “Mitmesuguse sisuga töid“. Nende teemade alt võib leida päris põnevaid pealkirju, nt. “Küll aga oli tegevust !“, ”Muudkui vuhista alla“, ”Esimest korvi punumas” jne. Õpiku kõige viimaseks osaks on sõnastik, mis on küllalt mahukas /15:167–173/.

3.7 "Eesti keele õpik algkoolidele" 1. – 2. õ. a. /16, 17/

Oma olemuselt sarnaneb see õpik P. Puusepa "Emakeele õpik algkoolidele" 1.- 4. õ.a. /10,11,14,15/ ja seepärast ei saa seda pidada täiesti uueks õpikuks, kuid siiski on tegemist uue trükiga. Õpikute erinevus seisneb selles, et materjal on ümber paigutatud ja mõnda teemat on õppeaastati kas siis varem või hiljem käsitletud. Näiteks, 1. õ.a. õpikus on käsitletud silpi, i ja j õigekirja, ainsust ja mitmust, olevikku ja minevikku. P. Puusepa enda õpikus / 11 / käsitleti neid aga 2. õ.a. õpikus. P. Puusepa enda õpikus on hüüu- ja küsimärki käsitletud 1. õ.a. õpikus, kuid üheses õpikus on see 2. õppeaastasse mõeldud jne. Jääb mulje, et õpik on kiiruga kokku pandud, kuna õpetuse andmine on küllalt süsteemitu.

1.õppeaastal õpetatakse siin lastele küll ainsust, mitmust, olevikku ja minevikku, kuid ei leia käsitlemist hüüumärk ja küsimärk jm. tähtsad teemad Samas on neid nii näitlausetes kui harjutustes kasutatud ja seepärast peaks ka õpilased neid oskama kasutada, kuid mingit seletust selle kohta siit ei leia. 2. õppeaasta õpikus esinevad täpselt samad tekstid, mis 1. õppeaasta õpikus. Neist mõnedel on muudetud tööjuhendit, kuid on ka selliseid, kus pole sedagi tehtud /17:30,70/.

Uus osa on õpikus esitatud kordamisülesannete vahel. Tolle aja kohta kehtisid teised nõudmised ja sellest annavad tunnistust ka pildid (Lenini ja Stalini) ja nimed, mis tuleb õpilastel vihikusse kirjutada. Näitlausetes võib leida sõnu kolhoos, artell jne. Lastel tuleb antud eeskujude järgi – " Elagu võitmatu Punaarmee ! "; " Elagu meie suur õpetaja seltsimees Lenin "- kirjutada sarnaseid loosungeid jne. /16:84/

Üldiselt leidsid P. Puusepa õpikud väga hea vastuvõtu. " Emakeele õpik algkoolidele " 1. – 4. õ.a. / 10,11,14,15 / erineb varem ilmunud õpikutest. Harjutusmaterjal on antud jutukeste kujul, ei ole enam üksikuid sidumata lauseid. Õpik on rikkalike illustratsioonidega, mis muudab õpiku lapsele lähedamaks ja samas ka huvitavamaks. Harjutuste järjestuses on silmas peetud aastaegade printsiipi ja koolielus olevate tähtpäevade märkimist /22/. Tähtpäevadele oleks võinud veel lisada kadri- ja mardipäeva,

lihavõtted, sest selleks sobivad harjutused kodulooõpikus puuduvad. Kohe, kui lastel juba osa kirjatahti on selged, antakse üksikute sõnade ära kirjutamise harjutusi piltide ja kirjandite varal, kogu see töö on koondatud ühise pealkirja alla, luues seega lastele ettekujutuse jutukesest. Järk-järgult arendatakse neist pikemad tööd, kuni lõpuks lastakse õpilastel ise iseseisvaid kirjandeid pildi või juhiste abil koostada.

1) Kirjutamisharjutused

Õpikus korratakse veel eelmiste aastate tööd ning alles siis jõutakse uue osani – iga uut teemat alustatakse vaatlusülesannetega, milles korratakse sama osaga seonduv varemõpitud materjal koos reeglitega. Seejärel antakse vaatlusülesandena uut osa käsitlev harjutus, millele järgnevad tabelid selle kohta ning neile omakorda reeglid. Reeglid on tumedas kirjas või paigutatud kastidesse. Neid ei anta aga alati valmiskujul – analoogia põhjal peavad õpilased ise üldistusi tegema ja reegleid koostama. Iga osa juures on antud hulgaliselt harjutusi õpitu kinnistamiseks. Tööjuhendid on esitatud mina – vormis. Kirjandite kirjutamise oskuse omandamiseks on lähtutud suulisest eeltööst – jutustamisest antud teemal ehk suulisest kirjandi koostamisest. Harjutused on koostatud loogilist mõtlemist arendavalt. Läbivõetavate keelereeglite omandamiseks on materjali rohkesti, kuid ka illustratsioone aine elustamiseks. Õpik on süsteemne.

2) Täis- ja kaheksik

3) Kaksikühend

4) Sõnade silbistamine ja pildistamine

5) S ja h kõrval k, g, t

6) l ja j

7) Ühe- ja kahekorine täht ühesilbilise sõna lõpul

8) Ainsus ja mitmus

9) Põndsõnade lõpul -h, -d, -de

10) Kirjavahetamine

11) Mitmesuguseid ülesandeid kirjandite koostamiseks

/7:133/

Õppesõnastik
Õppesõnastik on koostatud 1. ja 2. klasside õpilaste jaoks. See on mõeldud selleks, et õpilased saaksid kergesti leida sõna, mida nad tahavad kirjutada. Sõnastik on koostatud sõnade ja nende kirjelduste põhjal. Sõnad on koostatud sõnade ja nende kirjelduste põhjal. Sõnad on koostatud sõnade ja nende kirjelduste põhjal.

3.8 "Kirjakeele algmed" 1. – 2. õ. a. /7/

Raamatusse on ära paigutatud kaks õppeaastat. Esimesel õppeaastal leiavad käsitlemist järgmised teemad:

- 1) Kirjutamisharjutusi
- 2) Lause, sõna ja täht
- 3) Suur algustäht
- 4) Pikk ja lühike häälik
- 5) Sõnade silbitamine
- 6) K, p, t sõna algul
- 7) Kirjavahemärke
- 8) Olevik ja tulevik

Teisel õppeaastal leiavad harjutamist järgmised valdkonnad:

- 1) Suur algustäht
- 2) Täis- ja kaashäälik
- 3) Kaksiktaishäälik
- 4) Sõnade silbitamine ja poolitamine
- 5) S ja h kõrval k, p, t
- 6) I ja j
- 7) Ühe- ja kahekordne täht ühesilbilise sõna lõpul
- 8) Ainsus ja mitmus
- 9) Pöörd sõnade lõpul -b, -d, -te
- 10) Kirjavahemärke
- 11) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks

/7:133/

Oma õpiku eessõnas kirjutab Fr. Puusepp järgmist: "Käesolev töö on kirjutatud ametlikku õppekava arvestades algkooli 1. ja 2. õ.a.-le. Ta on tööraamat, milles pole unustatud ka õpilaste algatusvõimeid. Siin on palju uusi ülesandeid ja võtteid, mis

peaksid tegema kirjakeele õpetamise meeldivaks ning hõlpsaks, seda enam, et raamatusse on võetud ainult jõukohased seotud palad (luuletusi on harjutustikus vähe võrreldes 1925 .a. koostatud harjutustikuga). Pääleselle palad on antud koduloo teemade järgi /7:132/, et ei tuleks käsitlemisele detsembrikuus "liblikad" jne., mida näeme senises harjutustikus."

Sellest harjutustikust leiame 234 harjutust ning raamatut läbib pidev jätkamine ja kordamine.

Eessõnas lisab ta veel: "Kuigi olen käesolevat tööd aastate kestes viimistlenud, võib ses olla puudusi. Seepärast palun tegelikke emakeele-õpetajaid saata mulle soove raamatu kohta aadressil: kirjastus "Kool", Tartu."

Autor tänab Joh. Käisi; Rud. Reimanni; J. Väinastet ja A. Õunapuud, kes tema emakeele seni-ilmunud harjutustikke on arvustanud ja viidanud kirjakeele õpetamisel uutele tööviisidele ja sihtidele, mille poole selles raamatus ka sammutud on. /7:5-6/

Raamatu lõpus võib leida sõnastiku /7:134/, kus tuuakse välja lühendite seletused (nt: jne. – ja nii edasi; v. vald) ja mõnede sõnade seletused (nt: manu – juurde; piki – mööda). Selle harjutustiku vaatlemisel jääb kirjutamisharjutuste puhul mulje, et autor pole suutnud või tahtnud seda osa korralikult välja arendada. See sisaldab suurt ja väikest kirjatähestikku /7:7/, millele järgneb kohe 11 jutukest trükis ja kirjas /7:8-18/. Enne seda oleks ju võinud pigem üksikuid sõnu lasta õpilastel kirjutada nende samade kirjatähtedega, mida aasta algul õpitakse ning alles seejärel oleks võinud tuua jutukesed. Siin oleks tulnud anda kindel kirjutamissüsteem esimestest täheharjutustest kogu tähestiku lõpuni. Huvipakkuvad on Fr. Puusepa poolt pakutud kirjaseadmise harjutused ehk kirjandid, kus tuleb iseseisvalt oma mõtteid sõnastada.

Ajaliselt varem ilmunud harjutustikus /7/ on nende harjutuste sooritamise kergendamiseks lisatud ka pildimaterjal. Seda võtet kasutas ta ka oma õpikutes. Varasemal aastal ilmunud harjutustiku eessõnas lisab autor: "Mis puutub piltidesse, siis nad on valitud "lastekomisjoni" poolt suurest (168) lastepiltide kogust. Kõikide piltide

järele on vastavate klasside õpilased koguni väga häid töid kirjutanud. See näitab, et pildid pole sattunud raamatusse juhuslikult. Kui mõni ülesanne tundub ühele õpilasele raskena, siis võib sama harjutus teisele õpilasele paista koguni kergemana ja ka ümberpöörduvalt, seepärast võiksid lapsed neid ülesandeid valida ka soovi järele”. /7;1/

Kuid need kirjaseadmise harjutused ei tundunud kõigile vajalikud. Nii on J. Väinaste oma artiklis /26:531-536/ küsinud, kui vajalikud on Priidu Puusepa kirjaseadmise harjutused, ning jälle on tagasi tulnud Kuriku ja Kampmani harjutuste laadi juurde. Ka piltidest, millele on lisatud küsimusi ja eeskujusid, et laps nende abil annaks pildi sisu kirjalikult edasi, on J. Väinaste leidnud, et seesugust abi ei ole vaja, parem oleks, kui laps väljendab vabalt, ilma eriliste eeskujude ja küsimusteta, nii nagu ta seda suusõnaliselt teeb. Lapse loomulik, vaba väljendus peaks olema õpetaja eesmärgiks juba algusest peale, s.t alates ajast, mil hakatakse kirjutamisega mõtteid avaldama. Kuid ega lapsed ei suuda kohe korrektset teksti koostada – ikka peab õpetaja õpilasi küsimustega suunama, et õpilase jutustus tuleks loogilise ülesehitusega ja et lausejärjestus saaks loogiline.

Väga hea P. Puusepa õpiku peatükis – lause, sõna, täht – on, et tuuakse välja mitmuse ning ainsuse tunnused (nt: tuleb; väljuvad...), samas õpetatakse ka arve, nt. harjutuses 4 /7:20/ on tööjuhendis käsk kirjutada iga lause lõppu sulgudesse sõnade arv lauses.

Kirjaseadmise harjutused on eelkõige rajatud lausete täiendamisele, ümberjutustustele, küsimuste vastamisele. Väike puudus selle kõige juures on, et puudub nii sisuline kui vormiline arenemine kergemalt raskemale. Autor laseb “Kirjakeele algmetes” harjutuses 5 /7: 20/ vastata kirjalikult küsimustele, harjutuses 7 /7: 21/ koostada lauseid tema poolt etteantud verbidega; harjutuses 13 /7:25/ koostada kirjand pildi põhjal, mille pealkirjaks oleks “Kui meil käis korstnapühkija”. Kuid kahjuks ei tehta mingeid kollektiivseid etteütusi, ümberjutustusi ega harjutata lausete ülesehitust üleklassitööna. Kuid jälgides tähelepanelikult harjutustikku, selgub et õpilane peab selliste harjutusteni jõudma alles 2 õ.a. 1 õ.a. tehakse aga tööd küsimustele vastamisega, lausete koostamisega etteantud verbidega.

Neljandas peatükis /7:30-36/ pühendutakse pikale ja lühikesele häälikule, nt. /7:30/ harjutuses 29 kästakse trükitud tähtedele kriipsud alla tõmmata ja siis on välja toodud täishäälikud /7:30/ ning kaashäälikud /7:34/.

Viiendas peatükis “sõnade silbitamine”, on harjutuses 46 /7:39/ antud laul “Uisutamas”, mis on silbitatud ja selle all reegel: Kui sõna hääldamisel suu liigub ainult üks kord, siis on sõnas üks silp, liigub aga suu sõna hääldamisel kaks korda, siis on sõnas kaks silpi, nt. harj. 48 /7: 40/, tuleb jutukeses “Varblane ja hobune” kirjutada välja sõnad, milles on kaks silpi, mõnedes harjutustes tuleb kolmesilbilistele sõnadele kriips alla tõmmata. Võib leida väga õpetlikke jutukesi “Kuidas hoolitsen ma lindude eest” jt.

Peatükk kuus – k, p, t sõna algul – algab nagu kõik eelnevadki peatükid juttudega, seekord aga tuleb k, p, t -ga algavatele sõnadele jooned alla tõmmata, samuti g, b, d – ga. Ei ole välja toodud reegleid ei erandite ega k, p, t kirjutamise kohta sõna algul.

P. Puusepa kirjaseadmise harjutuste kohta on R. Reiman oma artiklis /19:318-324/ väga irooniliselt kirjutanud, et autor ei suuda neilegi ülesannetele anda loovat ilmet, vaid jätab need, nagu ka kõik teised harjutused tähenärimise ja sulepeaimemise tasemele. Lisaks sellele on R. Reiman toonud mõned illustratsioonid, millest peaks selguma, et lapse fantaasia eriti väljendamist ei leia. Toodud näited on järgmised: autor alustab ses osas lausete mehhaanilise täiendamisega, nt. harj. 78-85 /7:54-59/ Toonekurg on ... Tal on pikad... ja pikad punased... jne. Samas aga pilte vaadates ei pruugi laps ise niisuguse jutukeseni jõuda, vaid oskab öelda, et toonekurg on lind ning sellega asi piirdukski. Kui lapsed pole veel harjunud oma mõtteid väljendama, on selliste küsimuste olemasolu (lausekatkete olemasolu) küll vajalik. Järgmiseks näiteks on R. Reiman toonud harj. 82-85, kus on esitatud piltidega lookesed /7:57-59/, mille järgi tuleb uus töö kirjutada (aega muuta nt. olevikust minevikku ja vastupidi). Ta lisab, et ei selgu, kas need lookesed ette peab lugema – kas õpetaja või õpilane. Kui tuleb seda teha õpetajal, siis R. Reimani arvates saaksime kuulnud lausete vigade üleskirjutuse ja õpilaste lugemise järel tulemuseks ära kirja. Nüüd saab aga R. Reimanile vastu vaielda, et ümberjutustus ongi õpetaja eesmärgiks, sest see on eelharjutuseks kirjandite ning oma mõtete väljendamisele. Loomulikult tulevad laused alguses vigadega, kuid mida

nooremas vanuseastmes õpilane on, seda enam on ka vigu. Väga oluliseks on, et laps saaks oma fantaasiale hoogu juurde anda, seda arendada, kuid paljalt jutukesed seda ei anna, peaks ikkagi pilt olema, mille järgi saab õpilane jutustada, nii tekivad mõtted, tunded ning emotsioonid, kuid tühipaljas jutt seda ju ei anna.

Teine õppeaasta algab suure algustähe osaga, kus tuuakse välja pärisnime ning üldnime erinevused /7:62/, neile tuleb erinevates jutukestes jooned alla tõmmata ja osata eristada. Harj. 99 /7:64/ õpetatakse ka aadressi ümbrikule kirjutama. Täis- ja kaashääliku osas /7:66-68/ tuleb ette ainult kordamine, kuna seda on juba eelnevatel aastatel jälgitud ja põhjalikult õpitud.

Edasi vaadeldakse kaksistäishäälikuid, millel on toodud ka reeglid välja /7:70/. Nt. täishäälikuühendid (ai, oi, ei) on kaksistäishäälikud. Sõnade poolitamisel kaksistäishäälikut ei poolitata. Edasi leiame harjutused, milles tuleb vastata küsimustele, kuid enamusele neist saab vastat vaid ühe sõnaga. Küsimused, mis on mõeldud seal õpilaste suunamiseks, tuleks koostada pigem nii, et nendele vastates saab vihikusse tervikliku jutu. Ei tohiks olla lihtsalt ühesõnalisi vastuseid, millest hiljem ei saa aru, mille kohta need käivad. Üksikute piltide juurde on toodud ka eeskujusid, mis sobivad väga nende juurde ning millest tuleks õpilastel siis eeskuju võtta, kui neil ise tuleb jutukesi koostada. Mitmetes harjutustes tuleb jutukesi koostada. Tuleb ka luuletuse põhjal ümberjutustusi koostada, nt. /7:105/ harj. 117. R. Reiman on nende P. Puusepa harjutustike kokkuvõtteks öelnud, et antud eeskujud ja küsimused teevad juba kõik ette ära, nii et oma elamuse sõnastusest ei saa juttugi olla. Kõik tuleb suruda etteantud raamidesse. Kuid siin ei saa küll R. Reimaniga nõustuda, kuna küsimused pigem panevad last oma pead tööle sundima, fantaasiat arendama, rakendama. Nendele kahele õppeaastale mõeldud õpikutest võib leida mõndagi üleliigset. Näiteks on esitatud kõik võõrtähed, kusjuures neid selles harjutustikus ei tarvitata ega näidata nende kirjutamist; omadussõnade, üldnimede ja nimisõnade kohta on vaid selgitus ehk definitsioon.

Peatükis "mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks" /7:111-131/ leiame töökäske, nt: tõmban suurele algustähele kriipsu, punktile aga kaks kriipsu alla; pane

kirjavahemärgid; koostan jutukesi, ühtlasi tõmban sõnadele, mis algavad suure algustähega lause keskel, kriipsu alla; lahutan sõnad silpideks püstkriipsuga; tõmban k, p, t algavatele sõnadele kriipsu alla jne. Lk. 132 on toodud tabel 1. ja 2. õ.a. lõikes, millised kodulooteemad neid läbivad. Seal leiavad kajastamist nt: Kodu ja uus kodu – kool; sügisel, rändlinnud, sügisilmad, kodu, puhtus ja kord. Koduloomad, lõbustused, esimene lumi, talv tuleb, jõulud, talvised lõbud, vabariigi sünnipäev, kevad ärkab, linnud, kevadpühad, kevadisi töid, lõbustused, suve algus.

3) S ja h kõrval k, p, t

4) S kõrval l, d, g

5) Lüh- ja hääldus

6) Silp ja sõnade pooldamine

7) Lüh- ja h

8) Käänded ja nende ilusad

9) Kirjavahemärke

10) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks

Neljanda õppeaasta teemad on:

1) Lühike, pikk, ühepikk lause

2) Nõrk ja tugev sõna

3) Käändsõna

4) Poold sõna

5) Abisõna

6) Lüh- ja hääldus

7) Kirjavahemärke

8) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks

Õpiku lõpus on sõnastik. Tähtsena peetakse valget kirjatähte ja tähtsustunde näitamist. Vastates ja uurides "Kirjakeele eeskirja" 3. – 4. õ.a. õpikut, tuleb ilmsiks väga suur erinevus 1. – 2. õ.a. õpikuga, kohati juba isegi mõtle, et harjutused on jäänud samaks, ning ka tekstidest ei ole muutunud. Näideks harj. 3 /K3/ on antud tööreeglid, kus kätatakse suurele tähele üks kriips alla tõmmata, pooldile lause lõpul aga kaks

3.9 "Kirjakeele algmeid" 3. – 4. õ. a. /8/

Õpikusse on taas ära mahutatud kaks õppeaastat. Kolmanda õppeaasta teemavaldkonnad, mida käsitletakse on järgnevad:

- 1) Lause, sõna, täht
- 2) Liht- ja liithäälik
- 3) S ja h kõrval k, p, t
- 4) S kõrval b, d, g
- 5) Liht- ja liitsõna
- 6) Silp ja sõnade poolitamine
- 7) Liide –gi; -ki
- 8) Käänded ja nende lõpud
- 9) Kirjavahemärke
- 10) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks

Neljanda õppeaasta teemad on:

- 1) Lühike, pikk, ülipikk häälik
- 2) Nõrk ja tugev aste
- 3) Käändsõna
- 4) Pöördõna
- 5) Abisõna
- 6) Liht- ja liitlause
- 7) Kirjavahemärke
- 8) Mitmesuguseid vahendeid kordamiseks

Õpiku lõpus on sõnastik. Esimene peatükk algab kirjatahtede ja trükitähtede näitamisega. Vaadates ja uurides "Kirjakeele algmeid" 3. – 4. õ.a. õpikut, tuleb ilmsiks väga suur sarnasus 1. – 2. õ.a. õpikuga, kohati jääb isegi mulje, et harjutused on jäänud samaks, ning ka raskusaste ei ole muutunud. Näiteks harj. 2 /8:8/ on antud tööreegel, kus kästakse suurele tähele üks kriips alla tõmmata, punktile lause lõpul aga kaks

kriipsu. Kuid milleks raisata õpikutes aega selliste asjade peale, mida lapsed juba niigi terve 1. ja 2. õ.a. on õppinud. Selle asemel võiks süvendatult võtta muid teemasid, mis lastele suuri raskusi valmistavad, nt: k, p, t s ja h kõrval jne. Näiteks harj. 4 /8:9/ tuleb ütelda nimesid, mis on pandud inimestele, loomadele, riikidele, linnadele..., kuid selliseid asju peaks õpilane juba kolmandas klassis tundma. Juba esimeses klassis õpiti, millal on suur, millal väike algustäht. Harj. 3 /8:8/ on antud jutuke "Võistlus", kus tuleb järjekordselt suurele algustähele kriips alla tõmmata, kuid samas on seal pigem püütud rõhutada kaashäälikuühendit, mis on tumedalt välja toodud. Selle asemel, et teha mõttetut tööd suure algustähega algavate sõnade allakriipsutamisel, tuleks õpilastel ise kaashäälikuühendeid leida ja neid eristada.

Teises peatükis, kus käsitletakse liht- ja liithäälikut, on välja toodud taas täishäälikud ja reegel nende kohta /8:13/. Harj. 13 /8:14/ on väga hea, et on toodud näiteid, milles esineb pikk täishäälik ning õpilane peab ise otsima ka õpikust selliseid sõnu.

Kolmas peatükk /8:21-25/ on pühendatud s ja h kõrval k, p, t reeglile. Kas seda ei ole mitte liiga vähe, et õpilane selle selgeks saaks? Tööjuhendites palutakse kaashäälikutele jooned alla tõmmata. Harj. 28 /8:22/ tuleb pildi järgi koostada kirjand, leida sellele sobiv pealkiri ning ühtlasi tõmmata kaashäälikutele kriips alla. Harj. 31 /8:24/ tuleb lugemikust ja harjutustikust otsida sõnu, milles on kaksikkaashäälikud (hk; ht), kuid kas siin ei ole mitte tegemist kaashäälikuühendiga? Samalaadselt tuleb toimida ka neljandas peatükis /8:26-30/ ja teemaks on s kõrval b, d, g. Tuuakse ära ka mineviku ja oleviku tabelid, tegusõnadel tuleb juttudes alla tõmmata jooned.

Eriti pealiskaudseks peatükiks on viies (liitsõnast) ja seitsmes (liidetest -gi ja -ki), sest nende mõlema kohta on liialt vähe harjutusi. Ka silbitamise ja poolitamise peatükk ei süvenda ega lisa midagi uut juurde juba 2. õ.a samasisulisele osale.

Kaheksandas peatükis võetakse läbi kõik käänded koos küsimustega, kuid näiteid on väga vähe. Harj. 84; 85 /8:52-53/ on tabelid ainsuse ja mitmuse kohta, mis on väga lihtsad ja selgesti mõistetavad.

Väga suur pluss üheksandas peatükis on tabel /8:54/ kirjavahemärkide kohta – toodud on nimetus ja märk (sümbol). Samuti tuleb harjutuste kesisust ette heita arvsõnade käsitlemisel – miks ei harjutata siin kuupäevade kirjutamist? Pöörd sõnade käsitlemisel jäävad kõneviisid ja tegumood lõpuni selgitamata ning tegevusnimesid pole üldse nimetatud ega käsitletud. R. Reiman on arvustuses lisanud /19/, et ülejõukäiv ja tarbetu on sel õppeaastal abisõna eriliikide käsitus. Ka liitlause vaatlus on jäänud poolikuks, harjutusi on selle kohta haruldaselt vähe. Koondlauset on peetud liitlauseks, käsitledes seda lihtlause mehaanilise summana, kuid see on ju väär. Kirjandite kirjutamise praktika on toodud kordamisharjutustega ühte peatükki, ning ülekaal on siin ametlike kirjade koostamisel, jutukeste koostamisel piltide järgi. Kõige mahukama peatüki leiame siit kordamise osast, nt: leidub siin äärmiselt põnevaid jutte. Nt, harj. 155 /8:97/ Ülbe liblikas; Saare lapsed...

Ka 4. õ.a sarnaneb väga 3. õ.a õpikule. See algab nagu kõik eelnevadki õpikud täis- ja kaashäälikutega allakriipsutamise ja kolmandas peatükis /8:118-134/ on käändsõna. Harj. 200 /8:118/ õpitakse sõna “kukk” käänamist, seal on antud käänded, küsimused, ainsus ja mitmus; selgitatakse liht-, täis- ja enneminevikku, tuuakse näiteid. Nt: lihtminevik - ma lugesin / õppisin / hüppasin; täisminevik - ma olen lugenud / õppinud / hüpanud; enneminevik - ma olin lugenud / õppinud / hüpanud. Kirjavahemärkide osas on antud hulgaliselt harjutusi, mis tuleb õpilasel vihikusse kirjutada ja seejärel kirjavahemärgid panna värvilise pliiatsiga; tuuakse ka välja kirjavahemärkide õpetus kaudses kõnes. Väga suure vea leiame harjutuses 325 /8:182/, kus ära kirjutamisel tuleb õpilasel panna kirjavahemärgid. Lause ees on number, mitu kirjavahemärki on lauses, nt: “Sina oled isegi häbematu,” sisises varblane, “sina istud söögile enne, kui inimene teda maitsta on saanud!” (siin on autori järgi 8 kirjavahemärki).

3.10 "Kirjakeele algmed" 5. – 6. õ. a. /9/

Sissejuhatuses ütleb autor, et käesolev töö on kirjutatud ametlikku õppekava arvestades algkooli 5. ja 6. õ.a – le. Raamatusse on võetud jõukohane ja huvitav materjal. Harjutusi on kokku 440, käib pidev kordamine ja jätkamine, Raamatu lõppu on paigutatud väike sõnastik ja algkooli vanematel astmetel kirjutatavate kirjandite nimistu. Ühtlasi tänab P. Puusepp J. Käisi, Rud. Reimanni, J. Väinastet ja A. Õunapuud, kes on aidanud oma arvustustega suuresti kaasa 5. – 6. õ.a õpiku sisule, tööviisidele ja sihtidele. Viienda õppeaasta teemad on järgmised:

1) Häälikuõpetus: liht- ja liithäälik

silbitamine
kaksiktäishäälik
liitkaashäälik
bs, ds, gs
liide –gi; -ki
liitsõna
ühesilbilisi sõnu
lühike ja pikk silp
silbivälde
nõrk ja tugev aste

2) Vormiõpetus: käänamine

mitmuse osastav
sõnatüüp
ainsuse osastava lõpul d ja t
mitmuse tunnus de ja te
meelitava tähendusvarjundiga sõnu
omadussõnade võrdlemine
asesõnu
arvsõnu
pöörd sõnu

abisõnu

3) Tuletusõpetus: sõnade õigekiri tuletuslõppude puhul

4) Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine

5) Lauseõpetus ja kirjavahemärgid

6) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks:

talituskirju

Kuuenda õppeaasta teemad on järgmised:

1) Häälikuõpetus

2) Vormiõpetus:

1. Käändkond

2. käändkond

3. käändkond

4. käändkond

5. käändkond

6. käändkond

7. käändkond

osastavaline ehk I-mitmus

pöördõnad

1. pöördkond

2. pöördkond

3. pöördkond

4. pöördkond

3) Tuletusõpetus: tuletuslõpud

4) Lauseõpetus ja kirjavahemärgid

5) Mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks

talituskirju

6) Sõnastik

7) Kirjandite nimistu

8) Võti

Viienda õppeaasta osa algab häälikuõpetuses kordamisega. Harj. 1 /9:7/ tuleb määrata liht- ja liithäälikud. Tekst on võetud A. Kitzbergilt ja pala pealkiri on "Marjul". Teksti all on antud mõistatus, mis tuleb lastel ära arvata. Harj 2 /9:7-8/ on tööjuhendiks hääldada tabelis antud sõnu ja koostada nendega lauseid, milles antud sõnad esinevad. Tabel näeb välja järgmine:

TÄISHÄÄLIKUD

Lühike täishäälik	Pikk täishäälik	Ülipikk täishäälik
1. välde	2. välde	3. välde
kali	(ühe) kaali	(neli) kaali
keda	keeda	keema
kuri	kuuri (all)	(läks) kuuri
jäme	jääme	jääma
lödi	löödi	lööma
küna	küünal	küünlad

Seejärel tuuakse ära pika ja ülipika täishääliku kirjutamise reeglid: pikk ja ülipikk täishäälik kirjutatakse kahekordse tähega. Sõnade silbitamisel pikki täishäälikuid ei poolitata. Harj. 3 /9:8/ on toodud samalaadne tabel nagu harj. 2, kuid see on kaashäälikute kohta. Seejärel, harj 4 (9:9) annab raamatu autor ära 10 võõrhäälikut, mida eesti keeles tarvitatakse. Need on C, c, Č, č, F, f, Q, q, Š, š, Z, z, ~Z, ž, W, w, X, x, Y, y. Harj. 5 /9:9/ antakse veel kogu eesti tähestik ühes võõraste tähtedega. Lisaks taoliste tööjuhenditele antakse veel järgmisi – leia ajaloo ja maateaduse õpikust nimesid, milles on mõni võõras täht; kirjuta tähestiku järjekorras oma klassi õpilaste nimed, järgmised poeglaste nimed, tütarlaste nimed. Harj. 10 /9:10/ on toodud Juhan Liivi tekst "Orjakivi", seal tuleb igal õpilasel vaadelda järgnevas tükis silpe, mis on eraldatud üksteisest püstkriipsuga. Sama harjutuse all (lõppedes) antakse juhised sõnade silbitamiseks. Need on järgmised:

- 1) Kaashäälik täishäälikute vahel kuulub järgmisse silpi (ki/vi, ää/rel jne)
- 2) Kui täishäälikute vahel on mitu kaashäälikut, siis arvatakse järgmisse silpi viimne neist (kut/su/tak/se, samb/la, kolks/ti jne)

- 3) Pikki täishäälikuid (ee/mal, pää/se/nud jne) ja kaashäälikuid (tei/sed, mõi/sast jne) ei poolitata.
- 4) Sõnade poolitamisel ei tohi jätta rea lõppühetähelist silpi (näiteks "õ/ha/nud" ei tohi jätta õ –d rea lõppu)Ka ei tohi ühetähelist silpi üle kanda (näiteks sõnal "sii/a" ei tohi üle kanda a –d)
- 5) On ühetäheline silp sõna keskel (nei/u/le, jõu/a/me, rai/u/da, luu/a/ga jne), siis tuleb silpide ülekandmisel ühetäheline silp jätta eelmise silbi juurde. Nii siis poolitame: neiu/le, jõua/me, raiu/da, luua/ga jne.
- 6) Liitsõnades silbitatakse iga sõna omaette (ta/ga/a/ja/ja/te, or/ja/ki/viks jne.)

Seejärel kui on ära antud juhised sõnade silbitamiseks, tuleb harj. 11/9:11/ leida J. Liivi "Orjakivi" tekstist ühesilbilisi sõnu ja need omale vihikusse kirjutada, sama töö kahesilbiliste sõnadega, kolmesilbilistega, enamasilbiliste sõnadega, igaüks vastava pealkirja alla. Silbiväldete selgitamiseks tuuakse appi neli mõistet: kinnised ja lahtised silbid, lühikesed ja pikad silbid, kuid siin oleks vaja lihtsustamise mõttes kasutada lihtsalt sisehäälikute väldete vaatlemist, liiatigi et seda on juba käsitletud. Harj. 16 /9:13/ on antud tabel kaksiktäishäälikute kohta; tööjuhendiks on leida õpikust meeldiv katkend ja tõmmata kaksiktäishäälikuile kriips alla ja ka reegel nende poolitamise kohta. Tabel on järgmine:

KAKSIKTÄISHÄÄLIKUD ON:

1. ai, ei, oi, ui, õi, äi, öi, üi;
2. au, iu, ou, õu, äu;
3. ae, oe, õe, äe, öe;
4. eo, õo;
5. ea

Harj. 22 /9:16/ toodud tabelis on sõnad, milles esinevad tähekombinatsioonid bs, ds, gs (nt: kärbes, umbne, muldne, raudne, enneaegne), seda tuleb õpilastel koos õpetajaga hoolikalt vaadelda ning seejärel pidada meeles reegel, mis tabelile järgneb: s –täht b, d, g kõrval siis, kui b, d, g on tarvitusel ka mõne teise hääliku kõrval samas kohas sama sõna teises kujus. See on aga lastele liiga keeruline, palju lihtsamalt saaks seda seletada (kui sõna algvormis on ta olemas, jääb ka teistes vormides püsima). Harj. 25 /9:17/

tuuakse liidete –gi ja –ki tabelid ja reegel nende meeles pidamiseks. Üldiselt antakse veel ka liitsõnade tabel ja liitsõnade tähtsus ja kuidas neid kirjutatakse (nt: raud + traat = raudtraat jt) /9:18/. Harj. 39 /9:24-25/ on toodud mahukas tabel häälikute astmevahelduse kohta (antud tugeva ja nõrga astme võrdlused koos heade näidetega). Järgnevates harjutustes ütleb tööjuhend, et vaatle ja häälda sõnu ning seejärel määra nendele aste (lk 26, harj. 41, 42); lisaks sellele tuleb veel kirjutada jutukene või lauseid, milles tarvitada antud sõnu (ära toodud harj. 43) nõrgas ja tugevas astmes. Harj. 45 /9: 27/ tuleb määrata tärnikesega märgitud sõnades aste, selleks on antud A. Kitzbergi jutt “Esimene lumi”.

Vormiõpetus algab samuti kordamisega. Esialgu, harj. 47 /9: 29/ tuleb tööjuhendit täites kirjutada töövihikusse kõik nimisõnad, nt: J. Eiseni tekstist “Väinjärve sünd”; harj. 48 antakse reeglid päris- ja üldnimede kohta ning harj. 49 /9:30/ tuleb koostada jutuke kasutades seal päris- ja üldnimesid, kuid pärisnimedele joon alla tõmmata. Harj. 50 /9: 30/ vaadeldakse sõnade muutumist antud tabelis, mis on nii ainsuses kui mitmuses ning mõlemas neis sisalduvad käänded koos küsimuste ja sõnade näidete ning lõppudega. Kästakse meelde jätta et sõnad ning nende muuted esinevad ainsuses, kui on kõne ühest, ja mitmuses, kui on kõne mitmest esemest /9:32/. Rõhutatakse mitmuse nimetava tunnust d, de, te; sisseütleva lõppu –sse; seesütleva lõppu –s ja seestütleva lõppu –st. Samuti on seletus, mis on käänamine. Järgnevad harjutused kõik, mis kuuluvad käänamise alla annavad järgmisi tööjuhendeid: kirjuta järgnevad sõnad mitmuse kaasaütlevas; mitmuse ilmaütlevas (harj. 56); moodustada antud sõnadest mitmesuguseid käändeid (harj. 57 lk 34); kirjuta antud sõnad ainsuse ja mitmuse kaasaütlevas; käänata sõnu lõpuni ja tõmmata sõnadele tugeval astmel kriips alla jne. Nt: harj. 59 lk 36:

Nim. (mis?)	kepp	kepid
Om. (mille?)	kepi	keppide
Os. (mida?)	keppi	keppe
Sisseütl. (millesse?)	keppisse e. keppi	keppidesse

Harj. 60 on K. E. Söödi luuletus “Vaateaken”. Selles tuleb mitmuse osastavale alla tõmmata kriips. Luuletus ise on selline /9: 36-37/:

Aken avar kui määratu kaar,

kõrvuti, laiuti meetrit paar,

mis sääl kõik näha,

ei seda pole vähe:

Küll on sääl hobuseid, küll härgi –

terve rida üksteise järgi,

teiselpool vastu hulk valgeid lambaid...

ligidal hundid näitavad hambaid...

Teisel aknal on kummipalle,

vikerkaar-värvis siidisalle,

ja nukke ja nukusänge

ning sada sorti teisi mänge.

On koguni piltidest majake,

varbaist piiratud õuerajake,

tõuse rakkega rataskaev.

Tükk maad eemal lootsik ja laev,

millel toredad sihvakad mastid,

madrused mehised, kaubakastid,

Aknail neil tõesti palju näha,

ei igavaks lähe, ei tõesti lähe

Harj. 62 /9:38/ tuuakse järjekordselt tabel ainsuse nimetava, ainsuse osastava ja mitmuse osastava kohta + näited ja reegel. See on järgmine:

- 1) Mitmuse osastava lõpptäishäälikuks a-tüvelises sõnus on u, kui esimeses silbis on a, õ (üksik või kaksiktäishääliku esiosana), i, ei, äi.
- 2) Mitmuse osastava lõpptäishäälikuks on I, kui esimeses silbis on e, o, u, ä, ö, ü.
- 3) Erandeid on siiski kolm:

Pikk / seda pikka / neid pikki

King / seda kinga / neid kingi

Silm / seda silma / neid silmi

Tabelid on ka harj. 65 /9:39/ ühesilbiliste sõnade mitmuse osastava kohta, harj. 81 /9: 43/ vaadeldakse ainsuse osastava lõppu, harj. 82 /9: 44/ mitmuse omastava lõppu, harj. 83 /9. 44-45/ mitmuse omastava lõppu, sel puhul, kui ainsuse osastava lõpul on t, harj. 85 /9:46/ tähele panna, kuidas kujundatakse väikestava või meelitava tähendusvarjundiga sõnu, harj. 89 /9: 48/ omadussõnade võrdlusastmaid näidetega jne. Harj. 91 /9:49/ tuuakse jutuke "Tark väljamõeldis", seal tuleb kõikidele tekstis esinevatele asesõnadele kriips alla tõmmata. Tuuakse ära asesõnade liigitamine isikulisteks (mina, sina...), enesekohasteks (iseenda...), vastastikusteks (üksteise, teineteise), näitavateks (see, too), küsivateks (kes, mis), siduvad (milline, kes, mis), omastav (oma), umbmäärased (mitu, mõni, muu).

Valdavaks P. Puusepa 5. – 6. klassi õpikus on tabelid, mille varal ja õpetaja seletuste abil püütakse enamus keeleteemasid seletada ja tutvustada. Harj. 92 /9:51/ on tabel asesõnade käänamise kohta. Üsna huvitavaks harjutuseks võib pidada harj. 93 /9:51-52/, kus tuleb määrata põhiarv ja järgarv. Märkustesse harjutuse all on lisatud, et järgarvude järele pannakse punkt. Rooma numbrite järele, kui numbrid on järgarvude tähenduses, punkti ei panda. Harj. 94 pööratakse rõhku arvsõnadele. Seal on ka tabel näidetega järg- ja põhiarvude kohta. Harj. 95 õpetatakse arvu 16 085, mis on liitarv, käänama. Harj. 96, 97 on jälle arvudele pühendatud. Selgub, nagu oleks emakeel seotud siin looduse, loodusloo ja matemaatikaga, kuna tuleb harjutuses /9:53/ kirjutada põhiarvud ja järgarvud sõnadega. Harj. 98 on toodud õpikusse "Liivi rahva usundist" jutuke "Rehehaldjad peksavad oma nisu", sellest tuleb võtta välja pöörd sõnad ning kirjutada töövihikusse. Samuti pööratakse rõhku sõnade "tõlkima", "ruttama", "sõudma" pööramisele oleviku ainsuses ja mitmuses, lihtminevikus, täis- ja enneminevikus. Harj. 100 /9:75/ pööratakse tähelepanu kõneviisidele (tingiv, kindel, käskiv, kaudne) ja seda jälle tabeli varal. Harj. 107 on kasutatud Z. Topeliuse teksti "Mõistujutt", selle /9: 60-61/ ära kirjutamisel vihikusse antakse käsk tõmmata kriipsud alla kõigile sõnadele, mis ei käändu ega pöördu.

Tuletusõpetus algab harjutusega 116 /9:65,66/, kus on J. Kunderi tekst "Libahunt" Ülesandeks on liitsõnadele joonte alla tõmbamine. Sellele järgnevates

harjutustes /9: 66-70/ on autor palunud õpilastel tuletada liitsõnu, kui põhisõnad on antud ette. Harj. 133 tuleb tähele panna, kuidas kirjutatakse sõnu tuletuslõppude puhul, nt: linn+lane= linlane. Sama on harj. 134 – 141 /9: 72- 73/, nendes tuleb tuletada sõnu vastavate liidetega (lane, ne, jas, lik, nik, kond, sus, rik). See osa lõpeb harj. 162 /9: 79/, kus tuleb kirjutada antud liitsõna asemele lihtsõna, nt: üksisilmi, salkkond jt.

Sõnade kokku- ja lahkukirjutamine algab harjutusega 163 /9: 80/, kus tuleb kirjutada järgnevaid võrdlusi liitsõnana. Nt: kõva kui kivi; pehme kui udu; valge kui kriit; must kui pigi; vaikne kui haud; külm kui jää jne. Järgmises harjutuses tuleb koostada lauseid, milles tuleb tarvitada eelmises ülesandes saadud tuletisi. Harj. 165 /9: 80/ vaadeldakse antud “ja” lõpuga sõnu; harj. 166 vaadeldakse antud “mine” lõpuga sõnu. Harj. 167, 168, 169 tuleb kirjutada tegijanimesid, tarvitades täiendsõnana määrsõnu eemal, ees, taga, mööda, üles, lahti, vastu jne.; kirjutada teonimesid tarvitades eelpool nimetatud määrsõnu, teo- ja tegijanimedele jooned alla tõmmata, kui oled leidnud omale õpikust sobiva ja meeldiva teksti. Harj. 175 /9: 83/ tuleb koostada lauseid, milles esinevad antud sõnad koos ja samad sõnad lahus, nt: vanaisa / vana isa; võõraslaps / võõras laps; poisipea / poisi pea; varsakabi / varsa kabi; penikeel / peni keel jne. Rõhutatakse ka , millal kirjutatakse määrsõna ja pöörd sõna lahku, millal kokku. Peatükk lõpeb ülesandega koostada lauseid, milles esinevad sõnad koos, millal samad sõnad lahus, nt: mahakukkunud / maha kukkunud; ülejäänud / üle jäänud jne. Veel harj. 182, 183 /9: 86/ tuleb koostada lauseid, milles esineb kokku- ja lahkukirjutatud arvsõnu.

Lauseõpetus ja kirjavahemärgid algab kordamisega, nagu eelnevadki peatükid kogu õpikus. Harj. 184, 185 /9: 87/ on tabelid laiendamata ja laiendatud lihtlause kohta. Järjekordselt tulevad vaatluse alla liht- ja liitlauseid, seda harj. 188 /9: 88/. Harj. 201 /9: 95/ on tabel, kus tuleb vaadelda koondlauseid, eriti koma koondlauseid. Seal all on ka küsimused tabeli analüüsimiseks, nt: 1) Mis sõnaliiki kuuluvad sõnad Valdo, Eero...? 2) Mis sõnaliiki kuuluvad sõnad loevad, arvutavad...? 3) Missugune sõna on viimase paari korduvate sõnade vahel? Lisaks sellele tuleb veel õpilastel endil koostada lühijutte, milles sisalduvad koondlauseid, panna tähele ka otses kõnes olevaid kirjavahemärke /9: 95/. Harj. 207 /9: 98/ leiame M. J. Eiseni teksti “Viljandi kirik” ja muid lühijutte või katkendeid tekstidest, kuhu tuleb panna õigesti kirjavahemärgid.

Viienda õppeaasta viimane peatükk kannab nimetust mitmesuguseid ülesandeid kordamiseks, siia kuuluvad harjutused 213 – 250, võttes enda alla leheküljed 104 – 121. Kuna peatükk on mõeldud kordamiseks, on tööjuhendid järgmised: kirjuta tekstist k, p, t –ga algavaid sõnu (tekstid on J. Lattikult, nt. “Vana sõber” jt.); harj. 215 /9: 106/ on lühitekst pealkirjaga “Kuidas viinasõber sai karskeks”, siit võime teha järelduse, et teemad on väga elulähedased; /9: 107/ harj. 216 tuleb kirjutada järgnev tükk lihtminevikus, panna laused mitmusesse, käskivale kõneviisile joon alla tõmmata; pane kaudsesse kõneviisi, koosta lauseid, milles on da-tegevusnimi sees. Harj. 222 /9: 110/ M. Metsanurga tekst “Meie mängud”, seal tuleb kõik sõnad panna osastavasse käändesse, kuid seda teksti ei tohiks lasta mitte mingil juhul teha kirjalikult kui tervikut, sest muidu tuleb sellest jaburus, tuleb võtta ainult sõnad, mida on võimalik panna osastavasse käändesse. Need kirjutada vihikusse, eraldada komaga või siis suuliselt harjutada. Samuti tuleb ette harj. 230 /9: 114 – 115/, kuidas õpetada aadressi kirjutama ümbriku esiküljele ja tagaküljele (järjekord). Harj. 231 /9: 116/ tuleb õpilastel kirjutada kaks linna ja kaks maale saadetavat ümbrikku, saatja aadress kindlasti tagaküljele. Vaadeldakse ka kuulutusi /9: 116/ harj. 232. Lapsed peavad ise koostama luuletusi, kui tekst on antud ühes pikas ravis. Harj. 235 /9: 116/ pööratakse tähelepanu surmakuulutuste koostamisele, müügikuulutustele (harj. 234). Koostada kutseid, teadaandeid, kviitungeid, avaldusi, harj. 250 /9: 121/ M. Veske luuletus “Kas tunned maad” on kirjutatud teksti vormis, see tuleb lapsel panna värsivormi.

Kuna samasse õpikusse oli ära paigutatud kaks õppeaastat, siis vaatame lähemalt, mida kuues õppeaasta endas sisaldab. Kuues õppeaasta algab samuti häälikuõpetusega. See teema on täielikult viiendas klassis õpitu kordamine, kuna midagi uut juurde ei lisandunud. Tööjuhendites palutakse lastel määrata liithäälikuid, eraldada silbid üksteisest püstkriipsuga, jälgida sõnade silbitamist /9: 122/, nt: jõ/gi, u/ba; ise sõnu silbitada, kirjutada peast eest tähestik koos võõrtähtedega jne. Huvitavaks võib pidada aga harjutust 257 /9: 123/, kus tuleb kirjutada 30 h –tähega algavat sõna ning siis need tähestikuliselt järjekorda panna. See on päris hea katsumus kuuenda klassi lapsele, kuna isegi minul ei õnnestunud meenutada nii palju h –tähega algavaid sõna kohe. Harj. 258 tuleb sõnad kirjutada lühemal kujul. Nendeks on: minul, sinul, temal, minus, sinus,

temas, millal, kellel, sellel, tollel, tolles, selles, mina, sina, tema, meie, teie, nemad, minu, sinu. Kogu häälikuõpetus hõlmab enda alla harjutused 251 – 263 /9: 122 – 125/. Harj. 260 tuleb määrata antud vanasõnades silbivälde, nt: 1. Veereval kivil ei kasva sammalt. 2. Ükski tark pole taevast tulnud. 3. Haigus on surma käsk. 4. Kadedad koda ei suitse, õela õnn ei õitse jne. Tuleb ka määrata tugevad ja nõrgad astmed (harj. 261, 262, 263).

Vormiõpetus algab kordamisega, kuid kõik teemad õpetatakse edasi süvendatult. Kordavas osas tuleb pärisnimedele joon alla tõmmata; kirjutada vaba töö, milles on omadussõnu kesk- ja ülivõrdes (harj. 265); kirjutada vaba töö, milles on asesõnu; kasutada seal ka põhi- kui järgarve; kirjutada töö umbisikulises tegumoes jne. Harj. 271 /9: 127/ algab aga käändsõnade õpetamine. Selle jaoks on antud eraldi pealkiri ja seejärel tabel, kus olevad sõnad tuleb käänta omastavas, osastavas ja sisseütlevas käändes ning nendeks sõnades on maa, maad. Märkustes on ära öeldud, et sõnadel maa, soo, jää, suu, puu on peale hariliku sisseütleva veel h –line sisseütlev: maha, sohu, suhu, tõhe, õhe, jähe, pähe. Harj. 272 on toodud koi – tüüpi sõnade käänamine, seda samuti tabelinäidete varal. Siis harj. 273 /9: 128/ kivi – tüüpi; harj. 275 /9: 129/ kõne – tüüpi, harj. 276 /9: 130/ haige – tüüpi jne. sõnad. Selles raamatus on antud 7 käändkonna süsteem: maa – koi; kivi – lauljatar; kõne; haige – habe; endine – vares – raudne; rida – sukk – kirjanik – kirss – käsi – meel; äike – tütar – ripse. R. Reimann on pidanud /19, 366-371/ seda süsteemi algkooli jaoks ebaõnnestunuks ja seda seepärast. Et neile tüüpsõnadele ei saa kuidagi selgeid ja kindlaid piirjooni tõmmata, kuna sama tüüpi sõnad on lahutatud eri liikidesse, nt: habe ja ripse; kivi ja rida; eri liigid aga on pandud kokku, nt: rida ja käsi. Ne- ja -lõpuliste sõnade puhul jääb lahenduseta mitmuse osastava moodustamine. Õpetatakse ka ne –lõpuliste sõnade käänamist harjutuses 278 (9: 131), nt:

Nim.	endine	endised
Om.	endise	endiste
Os.	endist	endisi
Sisseüt.	endisesse e. endisse	endistesse e. endisisse

Tuuakse ka sõnade rida, raudne, kirjanik, käsi, kirss, äke, ripse käänamine. Ülde kuuluvad vormiõpetuse alla harjutused 264 – 307. See on üks mahukamaid peatükke /9:126-150/. Harj. 290 näidatakse osastavalist e. i-mitmust (tabelis) /9: 138/ mille alla on toodud ka kokkuvõtlik seletus I-mitmuse kohta. Harj. 293 /9:139/ algab pöörd sõnade osa. Toodud on pöörd sõnade muudete tabel isikulises tegumoes /9: 140-141/ (vaata lisa 1) ja umbisikulises tegumoes /9:142-143/ (vaata lisa 2). Lisaks sellele järgnevad harjutused, kus vaadeldakse –ma, –da tegevusnime; tud-, nud- kesksõna. Harj. 298 – 305 /9: 146-149/ käsitletakse pöörd sõnade “müüma”, “ronima”, “kõnelema”, “põdema”, “trükkima”, “saatma”, “hakkama” pööramist. Kui kõik need on selgeks saadud, tuleb õpilastel endil harj. 306 /9: 149/ määrata da- tegevusnimi antud pöörd sõnadest (nt: paluma, sõitma, kukkuma jne.) ja harj. 307 /9: 150/ määrata umbisikulise tegumoe kse-olevik antud pöörd sõnadest, nt: kirjutama, tõmbama, hakkama, looma, saama, käima, treima jne.

Tuletusõpetuse osas tuleb harj. 310 tuletada liitsõnu, mille täiendsõnadeks on ratta, kuuse, kella, keldri, kolme, viie, kunsti, lõpp, magneti, töö, mee, metsa, mõtte, rõngas, rõnga, raud, raua, riigi, põllu, paadi, nõela. Kõikide harjutuste lõpus märgitakse ära, et kui sa enam ei mäleta, siis võta lahti see harjutus, mis sul märkustes on ära märgitud meeldetuletuseks. Ka siia on sisse toodud pärisnimed, liitsõnad, omadussõnad. Kuid harj. 318 /9:152/, tuletada tuletuslõppude –lane, –ne, –jas, –lik, –nik, –kond abil järgnevaist sõnust uusi tuletisi, nt: pikk, lill, piim, nokk, puu, toru jne. Harj. 320, 321, 322, 323 (9: 153) palutakse tuletada pöörd sõnadest “nu”, “tu”, “tud”, “dud”, “nud” lõpulisi sõnu. See osa hõlmab enda alla harjutused 308 – 325 /9: 151-155/.

Lauseõpetus ja kirjavahemärgid algab harjutusega 326 /9:156/, kus tuleb õpilasel koostada vähemalt 10 laiendamata lihtlauset, lisanduvad sellised tööjuhendid nagu koostada vähemalt 10 laiendatud lihtlauset ja eraldada alusrühm öeldisrühmast püstkriipsuga. See neljas peatükk on jäänud kuidagi pealiskaudseks: määruse ja täiendi osa on ainult alustatud; vormide tarvitamise praktikat on ainult natuke sihitise käsitlemise juures; lause liitmine, sõnade järjekord ja lausete lühendamise osad puuduvad hoopiski. Harj. 329 vaadeldakse täis- ja osaalust ning tuuakse ära märkustes, et täisalus on nimetavas käändes (kes?, mis?), osaalus osastavas käändes (keda?,

mida?). Harj. 335 /9: 157/ vaadeldakse täis- ja osaõeldistäidet ning märkustes on, et täisõeldistäide vastab küsimustele kes?, mis?, missugune? Osaõeldistäide vastab aga küsimustele keda?, mida?, missugused? Seejärel tuleb määrata harjutuses osaõeldistäidet (harj. 336); täisõeldistäidet (harj. 337). Harj. 338 tuuakse täis- ja osasihitise võrdlus ja märkustes: sihitis on pöördsona juurde kuuluv laiend. Sihitise kohta küsime: kes?, mis?, kelle?, mille?, keda?, mida? Täissihitisega tähendatakse kogu asju või lõppenud tegevust. Küsimused: kes?, mis?, kelle?, mille?; osasihitisega tähendatakse asja osa või jätkuvat tegevust; küsimused: keda?, mida? Seejärel tuleb kirjutada 10 laiendatud lihtlauset, milles on ühtlasi täissihitis (harj. 339); osasihitis (harj. 340); (harj. 341) nii osa- kui täissihitis. Harj. 345 koostada küsi-, käsk-, soov- ja hüüdlauseid /9: 169/. Harj. 348 määrata pea- ja kõrvallauseid /9: 161/ jne. Vaadeldakse ka võrdlusi, seda just harj. 358 /9: 163/, kus on tekst "Muldmäe sulane". Peatükk hõlmab harjutused /9: 156-164/ 326 – 368/.

Peatükk mitmesuguseid harjutusi kordamiseks hõlmab harjutused 369 – 440 /9: 165-202/. Siit võib leida tekste sellistelt autoritelt nagu Fr. Tuglas ("Saariku polka"); J. Liiv ("Vari"); katkendi raamatust "Päikeses poole"; G. Suitsu luuletuse (harjutus 386) "Noored sepad"; Rud. Reimanni "Rannal"; katkendi "Liivi rahva usundist pealkirjaga "Soojakott, päikesekorv ja külmahunt"; "Külvajate nähtamatud kaaslased"; "Lasten kuvalehtist"; mõne katkendi pealkirjaga "Heim Toomas" ning J. Kuhlbergi lastenäidendi "Sõnajalaõis" kokkuvõtte /9: 188/; J. Lattiku "Esä" /9: 189 – 191/. Siin tuleb määrata liht- ja liitlauseid; käandeid; pöördsonade laiendeid; tuletuslõpud; abisõnu, sõnaliike jne. Tekstid on väga looduslähedased, nt: harj. 371 "Torm" /9: 165/; harj. 372 "Sügis tuleb" /9:166/; harj. 373 "Sügisöö" /9:167/; harj. 374 /9:168/ "Linnukesed ootavad"; harj. 375 /9: 169/ "Talveöö" jne.

Harj. 406 /9: 193/ õpetatakse koostama protokolle; harj. 408 /9: 194/ töölepinguid; üürilepinguid; harj. 413 /9: 196/ ärisilte; aruandeid; harj. 419 /9: 198/ volikirju; töötunnistust; harj. 423 /9: 199/ võlakirju; teadaandeid. Harj. 429 /9: 201/ on õpetaja andnud teksti ja selle teksti põhjal tuleb õpilastel kirjutada ajalehte luuletus; lisaks veel peokuulutusi; harj. 434 /9: 201/ muretseda rahakaart Ja täita see; ül. 439 /9: 202/

kirjutada maa- ja linna-aadressi ja viimaseks harj. 440 /9: 202/ koostada mingisugune tänuavaldus.

Kordavale osale järgneb sõnastik /9: 203 – 225/, mis on väga põhjalik. Siis tulevad kirjandid algkooli vanemale astmele /9: 226 – 231/. Teemasid on seal 24 ja need on : kodu, mängu, vanematele abiks, loomadest ja lindudest, loomakaitse, sügis, talv, jõulud, kevadel, suvi, karjaelu, mets; kahekõned ja näidendid; kavu, tervishoid ja karskus; kirjeldisi; võrdlusi; kirjanduslikke töid; patriootilisi töid; tundesisulisi töid; õpikäike; talituskirju; kirjandeid mitmesuguse sisuga. Need olid siis põhipealkirjad, kuid nende all on väga palju huvitavaid kirjandite teemasid. Tooksin neist mõned ka siin näiteks: olin sõnnikutalgul; tibukese unenägu; hobuse palve; rebane ja piimapott; mahtra sõda; päike, õhk ja vesi; surm ja uni; Andrese piinarikas lõpp; meis elab kalevite vaim; kangelase kalmukünkal; noorus - külviaeg; õpilastüüpe; kui ma võidaksin miljon senti. Raamat lõpeb sisukorraga /9: 234 – 235/.

Kokkuvõtteks kogu õpiku kohta võib öelda, et “Kirjakeele algmete” 5. – 6. õ.a. mõeldud harjutuste reast võib leida juba varasemate õppeaastate raamatutes olnud harjutusi. Mõttekam oleks olnud nendele harjutustele viidata, aga mitte veelkord sõnasõnaliselt korrata, jättes isegi tööjuhendid samaks. Piisavalt ei ole töötatud pöörd sõnade, kõneviiside, tegumoodide ning jaatava / eitava kõne esitusega. Sõnade liitmine, mida käsitletakse nii tuletusõpetuse kui sõnade kokku- ja lahkukirjutamise juures on jäänud selgete piirjoontega – seda pole lihtsalt reeglistatud. /9: 87-88/

“Kirjakeele algmete” /7-9/ kohta võib märkida, et need P. Puusepa paljunõudliku pealkirjaga raamatud võtavad korraga lahendada kolm emakeeleõpetuse ülesannet: õigekeelsus-, stiiliõpetuse ja sõnavara rikastamise. Samas ei ole nendes harjutustikes lugemisega kuigi suurt seost, ei saa ka selle harjutustikuga siduda kirjandite praktilist kirjutamist, milles tuleks tegelda vaateõpetusega, lugemise ja lapse enda elamustega. 5. ja 6. õppeaasta raamatus on ainult teemade nimistu raamatu lõpus. P. Puusepp paigutab õigekirja keskele kohale, kuid seda ei saa muust tööst eraldada, ega võtta sõnastusõpetuse baasiks.

Neis on autor oma eelmistes harjutustikes tehtud möödalaskmisi korrigeerinud ning siin piirdatakse vaatlusülesannete juures suulise tööga, mis hoiab eriti vanemal astmel tunduvalt aega kokku. Kirjaharjutustest on ülekaalus ära kiri vormide allakriipsutamise ja muu tähistamisega, vormide väljakirjutamine tekstist, vormimuutmised – käänamine, pööramine, astmevaheldus, tuletamine, lausete koostamine antud sõnamaterjalist. Tööjuhendite sõnastamisel on P. Puusepp omaks võtnud J. Käisi ja teiste poolt korduvalt rõhutatud mina-teema – mina kirjutan, mina sean kokku jne. Seda võtet tarvitati õpetajate poolt, sest see äratas lapses usaldust oma võimeisse ja virgutab teda õppetöös.

"Keelelises harjutuses" esitatakse need kirjalehe juhud praktikast, mis õigekirja seisukohalt kõige enam lastele raskusi valmistavad, seepärast ei olegi siin antud grammatikateooriat järgi järele. Suuremad peatükid oleks võinud olla just astmevaheldus, käänd- ja pöördelõppude kohta, kuid siin oleks selline järjekindlus liigitus raskendama sinistliku liigituse kergemalt rakendamise.

Harjutustikku lähevad järgnevad peatükid:

1) Ande esitatud sõnadle sõnavahekuju

3.11 “Keelelised harjutused õigekirja õppimiseks koolidele ja iseõppijaile”

“Keelelistes harjutustes” /3/, mis on välja antud 1923. a. torkab silma, et siin puudub korrektne süsteem ja jaotus. Harjutustik on mõeldud 4.-6. õppeaastale, kuid jaotust ei ole siin ei õppeaastate, grammatikateooriate ega harjutuste iseloomu poolest. Miks see nii on, selgub lähemalt vaadates.

Jaotust õppeaastate järgi ei olnud arvatavasti seepärast, et – nagu J. Väinaste märgib oma artiklis /26,531-536/ - koolid ei olnud oma õpilaste arenemises ja võimetes kaugeltki samal tasapinnal; ka oli linnaalgkoolides õppeaasta palju pikem ja õpetajal üks klass õpetada, maakoolides aga oli õppeaasta lühem ja õpetajal mitu klassi õpetada sageli. Samuti sõltus õpetajast, kui raskeid harjutusi pidas ta vajalikuks oma õpilastele anda, sest P. Puusepa “Keelelistes harjutustes” on harjutused küllaltki tõsised ning seega vajasisid need ka pikemat ettevalmistamist ja õpetaja poolt eelnevat läbitöötamist, enne kui neid iseseisvaks tööks võis õpilastele usaldada. Kindel jaotus õppeaastate järgi oleks siin vastanud ainult ideaalile, õppekavadele, kuid mitte koolipraktikale leiab J. Väinaste. Kuigi harjutustikus kindlat jaotust õppeaastate kaupa ei leidu, on õpiku autor sisukorras igale harjutusele juurde märkinud, missugusesse klassi ta võiks sobida, siin on enamus juhtudel silmas peetud isegi kahte kuni kolme õppeaastat. Suur pluss selle juures on, et lähtutakse kergemalt raskemale minevatest harjutustest. Seega antakse igale õpetajale valida, kuidas ta tahab neid harjutusi õppeaastatele ära jaotada. Tuuakse ära 200 harjutust, see teeb umbes 50 igale õppeaastale (kui arvestada 4 õppeaastaga).

“Keelelistes harjutustes” esitatakse need kirjakeele juhud praktikast, mis õigekirja seisukohalt kõige enam lastele raskusi valmistavad, seepärast ei olegi siin antud grammatikateooriate järgi jaotust. Suuremad peatükid oleks võinud olla just astmevahelduse, käände- ja pöördelõppude kohta, kuid siis oleks selline järjekindel liigitus raskendanud ainekogu liigitamist kergemalt raskemale.

Harjutustikku läbivad järgmised põhimõtted:

- 1) Anda esitatud sõnadele nõutav kuju

- 2) Täiendada sõnu puuduvate häälikutega
- 3) Esitada küsimusi erinevate sõnaliikide ja sõnavormide kohta
- 4) Kriipsutada alla teatud häälikud ja grammatilised kategooriad
- 5) Lihtne ära kirjutus ja tähele panna jämedamalt trükitud tähti või silpe

“Keeleliste harjutuste” /3/ põhjal on autor koostanud kaks harjutustiku viimast osa, kuid seda ainult harjutuste järjekorra muutmise ja mõningate uute harjutuste lisamise teel.

Raamatu esimene veerand (harj. 1-53) on pühendatud üksikute häälikute ja häälikuühendite ortograafiale, kuid kindlad grammatikateooriad siin puuduvad. Edasi (harj. 54-143) hõlmab ligi poole harjutustikust enda alla käänete õigekirjutus. Harjutused on küllaltki keerulised ja seega vajavad need õpetajapoolseid põhjalikke seletusi ja suulisi eelharjutusi. Esitatakse käänamistabel ja pööratakse tähelepanu käänetele ja kuidas sõnu põhikäänetes käänata. Reeglid on antud küsimuste ja vastuste meetodil, nt. “Miks kirjutame sõnas “kukkedelt” kk ja de ?” Vastus: “Ainsuse osastava kuju on “kukke”, aga ainsuse osastava e külge liidetakse mitmuse tunnus de.” Selle peale on aga J. Väinaste küsinud, et kas laps on selliseks formaalsuseks piisavalt küps /26, 531-536/. Harjutused 144-171 moodustavad väiksema rühma ja moodustavad tegusõnade pööramise ja õigekirjutuse osa. Harjutustiku lõpuosa on peamiselt kirjavahemärkide õpetuse käsitluses. See võtab enda alla harjutused 172-200 ning siin leidub nii võõrsõnade ortograafiat, sõnade kokku- ja lahkukirjutamist ning ka jutumärkide kasutamist.

Selgub, et raskemate keeleteemade all on rohkem harjutusi kui kergemate all, kuid mõnes mõttes on see isegi hea, sest ta pakub harjutuste puhul suuremat valikut – osa harjutusi on võimalik klassis seega läbi arutada ja samas jääb ka piisavalt palju materjali lastele iseseisvaks tööks.

“Keeleliste harjutuste” /3/ kohta on pedagoog Pöllusaar oma kommentaaris /18, 300-301/ öelnud, et harjutustikku on korjatud palju väärtuslikku ja tüsedat õigekirjutuse materjali, kust õpetaja oma tahtmise järgi võib valida terviklikku, siis teeb see raamatu koolidele väga tarvilikuks. Veel lisab Pöllusaar, et kordamine on harjutamise aluseks ja

esitatud materjal on sünnis veel pärast algkooli meeldetuletamiseks ja iseõppimiseks ning seepärast peaks raamatut soovitama alaliseks käsiraamatuks igale õpilasele alates kolmandast klassist. Kui aga raamat õpilastele harjutuste käsiraamatuks ei peaks saama, siis oleks ta ometi heaks näidete koguks just õpetajatele, kes seda oma praktilises tegevuses saaksid kasutada.

M. Okas leiab, et iseõppijaile on P. Puusepa kogu heaks abiraamatuks, kuid koolile sobib ta vahest vähem, kuna raamat annab õpilasele juba valmis materjali, millest mingid keelereeglid järeldatakse /2, 282-283/.

Oma harjutustiku eessõnas on P. Puusepp öelnud, et see töö on kirjutatud õppekavasid silmas pidades eeskätt 4, 5 ja 6 õppeaastale, kuid raamatut võib heade tagajärgedega tarvitada ka kolmandal õppeaastal, kui jõukohaseid harjutusi sellest kogust hoolega arutatakse ja alles siis ära kirjutamiseks määratakse /3, 3-4/. Autor rõhutas, et "Keelelistest harjutustest" olevat ainult siis suur kasu, kui neid harjutusi enne tõsiselt arutatakse, alles siis ära kirjutamiseks ja õppimiseks määratakse. Samuti juhtis ta tähelepanu, et ei tohiks harjutustiku läbimisel kiirustada, vaid neid harjutusi tuleb niikaua õppida ja arutada, kuni nõrgemadki õpilased end kindlamana tunnevad. Kogus on mitugi ülesannet, millest õigekirja reegleid otsitakse ja õpetaja kaasabil siis leitakse, kuid nende harjutuste ees, kus küsimused tunduvalt raskemad on, on sageli seletused, mis aitavad õigetele järeldustele tulla. Reeglid, mis harjutuste ette on paigutatud, on sõnastuselt küllaltki rasked, kuid seda ei ole J. Väinaste /26, 531-536/ eriti suureks miinuseks pidanud, sest tema sõnul ei ole tähtis reeglistik, vaid kogemus, mis harjutades saadakse. Väinaste märgib P. Puusepa kiituseks, et too on olnud ainuke pedagoog, kes on leidnud õigekirja raskemad kohad ja oma kogemuste põhjal on siis välja töötanud harjutustiku, kus käsitletakse kõike suure põhjalikkusega. Võttes appi P. Puusepa raamatud, on võimalik meil süveneda õigekirja peensustesse /26, 531-536/.

Samas on J. Väinaste harjutustiku autorile ette heitnud, et jääb tunne, nagu hindaks P. Puusepp algkooli õpilaste intelligentsi liiga kõrgeks, sest autor andvat sõnu ja lauseid, millest arusaamist Väinaste ei julgeks vastavatele klassidele esitada. Nt. harjutus 2 /3, 5/: "Tänavä käänakul kükitas maja, külg õieli kui haige lapse kõht" (Fr. Tuglas);

“Jäälõhkuja raudnina terava väitsena lõikavad jõgiliha” (A. Kivikas); “Ilus ja mõnus laul on kõige kaunim õis rahva elu- ja aupärjas” (Kuhlbars) jt. Väinaste leiab. Et harjutustiku autor oleks võinud kasutada lihtsamaid lauseid, millest laps aru saaks ja mida ta ei tarvitseks mehhaaniliselt kopeerida. Oma arvamuse põhjenduseks ütleb ta, et kui õpetaja peab iga lause seletamiseks aega kulutama, siis viib see harjutuse otsekohesest ülesandest kõrvale. Seega harjutustik ei tohiks täita lugemiku ülesandeid.

Kuna sel ajal, kui P. Puusepa harjutustikud ja õpikud ilmusid, käis võitlus keeleuuenduse pärast, siis on seda näha ka tema grammatikaõpikutes. Väinaste on kirjutanud, et uusi sõnu tuuakse harjutustikus sadade kaupa, mille kohta võib väita, et nad on nii õpilastele kui õpetajatele (vähemalt Põhja-Eestis) tundmatud. Samas on see väide õige, et algklassides ei tohiks liialt palju uusi ja võõraid sõnu kasutada, sest ei ole õpilastel endil igapäevanegi sõnavara põhjalikult omandatud. Mõningaid uusi sõnu võiks tuua lugemispalades, kuid ka neid ei tohi ülle küllastada. Toon ka näited mõnedest uutest sõnadest, mida harjutustes tarvitatakse (3, harj. 42, 47, 54). Harjutustes leiame järgmisi sõnu: äre, vire, kabe, kobe, vihe, tohe, tine, säre, soge, sire, kõhe, kähe, loge, lebe, müre, näbe, page, räme, jne.

Liigset uudis- ja murdsõnade tarvitamist on pahaks pidanud ka M. Okas /2, 282-283/. Tänu harjutustes kasutatud uudis- ja murdsõnadele, mis tihtipeale tundmatud olid või on praegugi, on selle harjutuse täitmine tänagi raske. Harjutuses 83 /3, 46/ leiame lause: “Õitselised teevad üht lõket”; harj. 27 /3, 17/ leiame sõnakuju “öösine”, kuigi mujal on autor järjekindlalt kasutanud sõnakuju “oine”. Harj. 8 /3: 8/ hoiatatakse mõningate murdekujude eest, nt. kauva, hüüvab, hüüjab jt., mida kirjas teisiti märgitakse kui hääldatakse. Õpilane võib neid sõnu aga näha siin esimest korda, juhul kui ta just sellest murdealast pärit ei ole. Selliste sõnakujude esitamine harjutustes ei ole kuigi hea, sest võivad ju lapsed neid hakata kopeerima, kuna need on õpikuist neile silmade ette jäänud.

Samuti kasutab autor palju lauseid ja näiteid ilukirjandusest, kuid ta on ka ise püüdnud luua huvitavaid lauseid, millest toaksin ära kaks kõige põnevamat. Nt. “Pisike poisike

Peeter puistas põuest paksu punase põrnika puhtale põrandale" ja "Punakas peni puri pisikest paistetanud palgega poissi".

Olen nüüd selle harjutustiku kohta nii palju negatiivset kirjutanud, et ei saa kuidagi mööda minna ka positiivsetest seikadest. Harjutustikus on olemas kõik häälikud ja häälikuühendid, mille õigekiri ja hääldamine on erinevad või muud tähelepanuväärivad häälikud ja sõnaosad on tumedalt trükitud. Väärtuslikuks võime pidada ka küllalt pikki harjutusi, seda just lõpupoolsed, mille pikku küündib isegi leheküljeni. See soodustab süvenemist üksikutesse õigekirja keerukamatesse küsimustesse. Harjutustes on tarvitatud selgeid märke, mis ei muuda lehekülgi liialt kirjuks ning õpilaste tähelepanu ei sega. Samuti on harjutustiku välimus meeldiv: paber kvaliteetne, trükk selge ja korrektne. Raamatus on 136 lehekülge. M. Okas märgib /2, 282-283/, et see raamat on materjali rohkuse ja järjestamise poolest üks tähtsamaid ja täiuslikumaid, mis selleks ajaks oli ilmunud.

Õpiku eessõna lõpus tänab autor A. Saarestet, kes oli enne trükki andmist käsikirja läbi vaadanud ja teda keelelistes küsimustes toetanud. Samas tänab P. Puusepp ka M. Kampmanni, kes teda metoodilistes küsimustes lahkelt oli aidanud.

Järgmisena võtan vaatluse alla "**Keelelised harjutused**" /3,4,5/ Nendest harjutustikest vaid 1. osa on täiesti uus, 2. ja 3. osa on aga saadud endistest "Keelelistest harjutustest" poolitamise ja täiendamise teel.

"Keelelistes harjutustes" /3,4,5/ võib näha harjutuste liigitamist nii nende laadi kui õppeaastate järgi. Samas jääb aga ka siin korrektsest süsteemist puudu. R. Reiman /19, 316-324/ on P. Puusepa "Keeleliste harjutustele" ette heitnud, et need harjutused on jäänud juhuslikult kokkukraabitud toormaterjalide kogudeks ning sellest üle poole on kõlbmatu materjal. Selgub, et neist kolmest harjutustikust on ainult esimene täiesti uus, teine ja kolmas on aga saadud endistest "Keelelistest harjutustest" poolitamise ja täiendamise teel. Harjutustikest igaüks on määratud kahe õppeaasta tarvis, see selgub nende põhjalikul vaatlemisel, kuid eraldi jaotust õppeaastate kaupa ei ole. Kõikides neis leiame sõna-, hääliku- ja muutmisharjutusi, kirjavahemärkide ja kordamisharjutusi.

Esimeses osas /4/ võib leida lisaks sellele ka veel kirjaseadmise harjutusi. Sõna-, hääliku- ja muutmisharjutused on ilmunud seotud paladena. Raamatus on ära jäetud igasugused vaheseletused, kuid selle asemel oleks võinud kasutada lapsepärasemat sõnastust, sest seletusi oleks ikkagi vaja, et mõni asi arusaamatuks ei jääks. Eriti suurt rõhku pööratakse kirjavahemärkidele.

Kummalisena tundub kolme harjutuse sõna-sõnaline kordamine 2. ja 3. jaos – nimelt on 2. jao harjutused 117, 118 ja 119 samad, mis 3. jao harjutused 29, 30 ja 31. Samuti tuleks igal harjutustiku tarvitajal teha vaevarikas töö, et selgitada välja kõik õppeaastate järgi ja iga õppeaasta kasvavaks tervikuks. Selle kohta on ka R. Reimann oma arvustuses öelnud /19, 318-324/, et vähegi vilunumal õpetajal on kergem ise koostada kogu terviklik harjutamismaterjal koos kõne-, lugemis- ja sõnastusülesannetega, nagu seda õppekavad nõuavad, kui nende harjutustike aganast vilja tuulata ja sorteerida.

Kuigi P. Puusepp ise on 1. osa kohta öelnud, et ta kasutab oma harjutustikus elavat keelt ja seotud palasid, ei saa seda 2. ja 3. osa kohta öelda. Samas aga tundub, et see on ainult formaalsus, sest ei lähtuta laste elavast tarbekeelest /19, 318-324/.

Kui võrrelda “Kirjakeele algmeid” ja “Keelelisi harjutusi” (1. osa) /4/, siis võiks teisena märgitu kohta öelda, et ei ole suudetud leida väga head ainejärjestust, ka harjutuste mitmekesisus ja arv oleksid võinud suuremad olla. Harjutused algavad häälikute ja silpidega. Silbitamine on algul lastele piisavalt raske ja seepärast ei oleks võinud seda kohe esimeseks harjutusvaldkonnaks võtta. Samas võiks silbitamist vaadelda kui eeltööd poolitamisele, mitte aga kui nähtust. Suureks veaks on peetud seda, et tuuakse sisse kolmandavärtelised kaashäälikuühendid, kuid enne seda ei ole õpilastele tutvustatud astmevahelduse erinevaid vorme /19, 318-324/.

“Keeleliste harjutuste” 3.-4. õppeaastale mõeldud harjutuste juures võib täheldada, et lauseõpetuse osa on veidi ühekülgne, sest autor on põhitähelepanu suunanud kirjavahemärkide õpetusele. Puudub kõige tavalisem lausemoodustamise praktika – kuidas mingeid sõnade vorme tarvitada ja moodustada ning kuidas saada lihtlausest liitlause. Väga vähe pööratakse tähelepanu ka astmevaheldusele ja kuidagi vara toob

autor sisse pöördsonade põhivormide õpetamise – loogiline oleks kui alustatakse selle õpetamist 5.-6. klassis.

“Keeleliste harjutuste” 2. ja 3. osa lähtuvad sinult õigekirja õpetamisest, lähtutakse keelevormide kuivast kirjutamisest ja ei nähta keeles loovust. Õigekirja lähtekohaks võiks aga olla kõnelused, kirjandid ja lapsekohane kirjandus, mitte aga terve keelematerjal, mille kasutamine vajab sõnastike abi.

Priidu Puusepa 1925. a “Keeleliste harjutuste” 2 ja 3 jao harjutused on enamalt jaolt samad kui 1923. a ilmunud “Keelelistes harjutustes”, mis oli mõeldud algkooli 4.-6. õppeaastale. Toon siin järgnevalt ära 5.-6. õa. Käsitlemist leidnud teemavaldkonnad:

- 1) Häälik :liht- ja liithäälik
- 2) Häälikute välted
- 3) Silp, silbivälde
- 4) Astmevaheldus
- 5) Käänamine tüüpsõnade abil
- 6) Pööramine
- 7) Omadussõna võrdlemine
- 8) Asesõna
- 9) Arvsõna
- 10) Pöördõna
- 11) Abisõna
- 12) Liitsõna
- 13) Võõrsõna
- 14) Tuletusõpetus
- 15) Lauseõpetus
- 16) Kirjavahemärgid

6. õppeaasta võtab süvendatult kokku kõik hääliku-, vormi-, lause- ja tuletusõpetuse algmed.

“Keeleliste harjutuste” 3. osa /6/ tegeleb enamasti käänamise, pööramise ja kirjavahemärkide õpetamisega, veidi tegeletakse ka liitsõnadega ja võõrsõnadega. Suurt rõhku pöörab P. Puusepp käänamise reeglitele ja kirjavahemärkidele, kuid on unustatud omadussõnade võrdlusastmed (seda esines vaid 2. jaos, kuid sealgi tegeldi vaid keskvärdega), mööda on mindud ka arv- ja asesõnade käänamisest, kaas- ja sidesõnadest, samuti sõnade tuletamisest. Samuti ei tegelda erinevate vormide tarvitamisega, vähe tähelepanu on suunatud liitlausele.

Harjutuste käsklustes palutakse meelde jätta, ära kirja teha koos allakriipsutamisega, täita lüngad ja 2, 3 jaos lisanduvad etteütllused. Kolme harjutustiku kohta võib leida ainult mõne üksiku harjutuse, mis taotlevad loovat mõtlemist ja elavat igapäevakeelt. Näiteks harjutused, kus õpilased peavad klassi laste perekonnanimed tähestikulisesse järjekorda kirjutama; antud harjutuse uuest kirjutama, pannes “mina” asemele muid pöördelisi vorme jt., siin on täielikult hüljatud elav keel ja arenemiseeldused ja algkooli keeleõpetuse eesmärgid. Laps lihtsalt ei suuda tuttavate sõnadega moodustatud lausete tegelikust mõttest aru saada, nt. “Mõneski elavas ja hõiskavas lauses on peidetud valu, tusk ja kannatused.”, “Nii kunsti kui ellu on langenud uus sade, uue romantismi hing.” jt. Paljud ülesanded on liiga valmis, nt. ära kirjutamisharjutused, mis piirduvad ainult ettenäidatud vormide allakriipsutamisega. Mitmed harjutused muutuvad seega liialt mehhaaniliseks, samuti ka õigete vormide kirjutamine.

Kordamisharjutuste juures oleks võinud olla parema ülevaate saamiseks küsimus ja siis lugemine, ära kiri ja etteütllus. Raske on mõista, miks on autor reeglid suvaliselt harjutuste vahele paugutanud, oleks need ju võinud olla vastava teema ees ja siis suurelt tumedamas kirjas või raamistatud. Autor esitab palju kergema materjali reegleid ja kordab neid mitu korda, kuid ei anna ühtki juhust näiteks liitlause ehituse, sõnade liitmise, astmevahelduse, pööramise jt. aladelt. Nimetatud on tugevavärtelisi sõnu jt. Nagu sellel pikal analüüsil selgus, on nendes harjutustikes ikka möödalaskmisi ja sarnaseid vigu 1923. A. ilmunud “Keeleliste harjutustele”/3/, seega jääb arusaamatuks, miks P. Puusepp ei ole neid vigu kõrvaldanud, oli tal ka tagasiside õpetajatega olemas ja samuti on tema harjutustikke piisavalt kritiseeritud nii R. Reimanni, M. Okase, J. Väinaste jt. tekstis nimetatute poolt.

Kokkuvõte

Emakeele õpetamise põhieesmärk läbi aastate on ikka olnud üks – emakeele korrektne valdamine. Loomulikult on läbi aegade metoodilised võimalused, vahendid ja nõudmised erinevad, kuid ilmneb, et õpilaste keeletarvituses tehtavad vead korduvad ühesugusena: ilmnevad kokku- ja lahkukirjutamise vead, sõnakordused jne. see ongi põhjuseks, miks P. Puusepp on oma õpikutes nendele probleemidele küllalt palju tähelepanu pööranud. Oma diplomitöös vaatlesin ja analüüsisin ma P. Puusepa harjutustikke ja nende rakendamise võimalusi tänapäeva õppetöös. Seega jõudsin järgmistele järeldustele: tööjuhendid on sarnased ja korduvad ajast aega, nt. tõmba vajalikele häälikutele joon alla, koosta lauseid etteantud sõnadega jt. ainuke erinevus siin seisneb selles, et P. Puusepp ei pane neid tööjuhendeid käskivasse kõneviisi, vaid mina – vormi, nt. panen puuduvad kirjavahemärgid – see aga muudab lapsele töö lähedasemaks ja siis ta ei suhtu sellesse kui käsku. Leidsin, et P. Puusepa “Kirjakeele algmed” on väga head oma harjutuste poolest. Tekstid on elulähedased, kindlasti tuleks tänapäeva õpikutesse üle võtta sõnastuselt lihtsad reeglid, astmevahelduse käsitlemine (vaata lisasid), ei saa ka märkimata jätta, et paljud harjutustike lõpus esitatavad kirjanditeemad on väga toredad. Miks ka mitte neid üle kanda tänapäeva õpikutesse, nii ei tuleks õpetajatel oma pead vaevata kirjanditeemade väljamõtlemisega. Väga meeldis, et õpikute autor laseb lastel näidete abil kirjutada ümbrikule aadressi, lisaks püütakse koos avaldusi, lepinguid, telegramme koostada. See oleks kindlasti lastele päris põnev ning muudaks tunnid huvitavamaks. Samuti võiks üle kanda kirjavahemärkide osas nende nimetuse ja sümboli esitamise tabelis; tabelid keeleteemade kohta, sest nende varal on lihtsam kõike seletada ja ta on samas ka lapsel silma ees.

P. Puusepa õpikud on vajalikul määral näitlikustatud, head oma materjalivalikult. Reeglid on lihtsad ja kergesti arusaadavad ka nõrgematele. Harjutustikes kasutatav keel on korrektne ja täpne. Iga järgneva aasta harjutustikus võime leida eelnevate aastate harjutusi juba õpitu kohta, need seotakse uue materjali käsitlemisega. P. Puusepa õpikud on metoodilistelt võimalustelt mitmekesised.

Resümee

Die vorliegende Diplomarbeit „Die Aktivität der Methodik von Priidu Puusepp heutzutage“ beruht auf den thematisch geeigneten theoretischen Materialien und auf der Analyse der Lern- und Übungsbücher von ihm.

Das Ziel dieser Arbeit war die Forschung von Wirkung seiner Lehrbücher und Grammatiken; wie man seine Methodik heutzutage praktizieren könnte; der Vergleich verschiedenen Kritiken auf seine Arbeit und die Untersuchung der Ähnlichkeiten zwischen den Lernmethoden von gestern und heutzutage.

Das erste Kapitel beinhaltet die Richtungen der estnischen Sprache in den 20-n Jahren. Im zweiten Kapitel beschäftigte ich mich mit dem Leben und der Arbeit von Priidu Puusepp. Das letzte Kapitel beinhaltet die Analyse seiner Lehr – und Grammatikbücher.

Die Analyse der Ergebnissen meiner Arbeit zeigt, daß die Arbeitsanweisungen in Lehrbüchern sich durch die Zeiten wiederholen. Die Arbeitstexte in den Büchern von Priidu Puusepp sind lebensnah und die Regeln einfach. Die Lernbücher von Priidu Puusepp sind notwendigerweise veranschaulicht, gut wegen der Auswahl von Materialien und die verwendete Sprache in Grammatikbüchern ist korrekt. Die Grammatiken von Priidu Puusepp sind methodisch vielfältig.

Die Arbeit ist auf Estnisch geschrieben und besteht aus 70 Seiten Material. Literaturverzeichnis besteht aus 27 Bücher und am Ende befinden sich 2 Beilagen.

Kasutatud kirjandus

1. Alltoa, V. 1935. Märkmeid keeleõpetusest algkoolis. Eesti Kool. – Nr. 8, lk 327-332
2. Okas, M. 1924. Eesti keele õpperaamat 1923. a. – Eesti kirjandus. – Nr. 7, lk 282-283
3. Puusepp, Fr. 1923. Keelelised harjutused õigekirja õppimiseks koolidele ja iseõppijaile. Tartu: Odamees, 136 lk.
4. Puusepp, Fr. 1925. keelelisi ja kirjaseadmise harjutusi õigekirja õppimiseks koolidele: 1. jagu: 1. – 2. õ. a. Tartu: Loodus, 109 lk.
5. Puusepp, Fr. 1925. Keelelisi harjutusi õigekirja õppimiseks lausetena ja seotud tükkidena koolidele: 2. jagu: 3. – 4. õ. a. Tartu: Loodus, 151 lk.
6. Puusepp, Fr. 1925. Keelelisi harjutusi õigekirja õppimiseks lausetena ja seotud tükkidena koolidele: 3. jagu: 5. – 6. õ. a. Tartu: Loodus, 184 lk.
7. Puusepp, Fr. 1932. Kirjakeele algmeid (uus harjutustik) õigekirja ja grammatika tegelikuks õppimiseks, sõnavara rikastamiseks ja kirjandite koostamiseks: 1. – 2. õ. a. Tartu: Kool, 133 lk.
8. Puusepp, Fr. 1932. Kirjakeele algmeid (uus harjutustik) õigekirja ja grammatika tegelikuks õppimiseks, sõnavara rikastamiseks ja kirjandite koostamiseks: 3. – 4. õ. a. Tartu: Kool, 196 lk.
9. Puusepp, Fr. 1932. Kirjakeele algmeid (uus harjutustik) õigekirja ja grammatika tegelikuks õppimiseks, sõnavara rikastamiseks ja kirjandite koostamiseks: 5. – 6. õ. a. Tartu: Kool, 236 lk.
10. Puusepp, P. 1938. Emakeele õpik algkoolidele: 1. õ. a. Tartu: Kool, 93 lk.
11. Puusepp, P. 1938. Emakeele õpik algkoolidele: 2. õ. a. Tartu: Kool, 134 lk.
12. Puusepp, P., Kask, A., Vaigla, A. 1939. Emakeele õpik algkoolidele. Tähendusõpetuse ja kirjaseadmisega: 5. õ. a. Tartu: Kool, 156 lk.
13. Puusepp, P., Kask, A., Vaigla, A. 1939. Emakeele õpik algkoolidele. Tähendusõpetuse ja kirjaseadmisega: 6. õ. a. Tartu: Kool, 168 lk.
14. Puusepp, P. 1940. Emakeele õpik algkoolidele: 3. õ. a. Tartu: Kool, 120 lk.
15. Puusepp, P. 1940. Emakeele õpik algkoolidele: 4. õ. a. Tartu: Kool, 174 lk.
16. Puusepp, P., Alltoa, V., Kure, Kr. 1941. Eesti keele õpik algkoolile: 1. õ. a. Tartu: Kool, 100 lk.

17. Puusepp, P., Alltoa, V., Kure, Kr. 1941. Eesti keele õpik algkoolile: 2. õ. a. Tartu: Kool, 140 lk.
18. Põllusaar, A. 1923. Kooliuuendusest. – Kasvatus. – Nr. 9, lk 300-301
19. Reiman, R. 1932. Kirjanduse arvustusi ja ülevaateid. – Kasvatus. – Nr. 7, lk 318-324
20. Riigi teataja. 1. osa. Riigikogu, Vabariigi presidendi ja Vabariigi valitsuse õigusaktid nr. 65-69. 1996, lk 1972-1979
21. Sikk, H. 1987. 100 Priidu Puusepp. – Tööraha Elu, 26 märts.
22. Taba, R. 1938. Uudiskirjandust. – Õpetajate Leht, 1. juuli.
23. Tartu Õpetajate Seminar 1828 – 1928. 1929. Tartu: Tartu Õpetajate Seminari Vilistlaskogu, lk 397
24. Valmis, A. 1986. Emakeeleõpetuse ajalugu eesti koolides 1919 – 1940. 1. jagu. Tallinn, 140 lk
25. Veri, K. 1977. Priidu puusepp (Võrust pärit keeleteadlase 90. sünniaastapäevaks. 1887 – 1972). – Tööraha Elu, 17 märts.
26. Väinaste, J. 1925. Meie algkooli harjutustikkude ülevaade. Eesti Kirjandus. – Nr. 2, lk 531 – 536.
27. Õppekava. Põhikooli 1. aste, 2. osa. 1997. Tallinn: Eesti Vabariigi Haridusministeerium.

Pöörd sõna muudete tabel.

I. Isikuline tegumood.

A. Pöördelised muuted.											B. Käändelised muuted.
Aeg.			Olevik (preesens).		Lihtminevik (imperfekt).		Täisminevik (perfekt).		Enneminevik (pluskvamperfekt).		
Kõneviis.	Arv.	Pööre.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	
Kindel kõneviis (indikatiiv).	Ainsus.	1. (mina)	püüan	ei püüa	püüdsin	ei püüdnu	olen püüdnud	ei ole püüdnud	olin püüdnud	ei olnud püüdnud	1. ma-tegevusnimi (I infinitiiv): Sisseütl.: püüdma Seesütl.: püüdmas Seestütl.: püüdmast Ilmaütl.: püüdmata
		2. (sina)	püüad	"	püüdsid	"	oled	"	olid	"	
		3. (tema)	püüab	"	püüdis	"	on	"	oli	"	
	Mitmus.	1. (meie)	püüame	"	püüdsime	"	oleme	"	olime	"	
		2. (teie)	püüate	"	püüdsite	"	olete	"	olite	"	
		3. (nemad)	püüavad	"	püüdsid	"	on	"	olid	"	
Tingiv kõneviis (konditsionaal).	Ainsus.	1. (mina)	püüaksin	ei püüaks			oleksin püüdnud	ei oleks püüdnud			2. da-tegevusnimi (II infinitiiv): Osast.: püüda Seesütl.: püüdes
		2. (sina)	püüaksid	"			oleksid	"			
		3. (tema)	püüaks	"			oleks	"			
	Mitmus.	1. (meie)	püüaksime	"			oleksime	"			
		2. (teie)	püüaksite	"			oleksite	"			
		3. (nemad)	püüaksid	"			oleksid	"			
Käskiv kõneviis (imperatiiv).	Ainsus.	1. (mina)	—	—							3. Kesksõnad (partitsiibid): Olevik: püüdev Minevik: püüdnud
		2. (sina)	püüa!	ära püüa!							
		3. (tema)	püüdku!	ärgu püüdku!							
	Mitmus.	1. (meie)	püüdke!	ärgem püüdke!							
		2. (teie)	püüdke!	ärge püüdke!							
		3. (nemad)	püüdke!	ärgu püüdke!							
Kaudne kõneviis.	Ainsus.	1. (mina)	püüdvat	ei püüdvat			olevat püüdnud	ei olevat püüdnud			4. Teonimi: püüdmise 5. Tegijanimi: püüdja
		2. (sina)	"	"			"	"			
		3. (tema)	"	"			"	"			
	Mitmus.	1. (meie)	"	"			"	"			
		2. (teie)	"	"			"	"			
		3. (nemad)	"	"			"	"			

II. Umbisikuline

tegumood.

A. Pöördelised

muuted.

B. Käändelised
muuted.

Aeg.			Olevik (preesens).		Lihtminevik (imperfekt).		Täisminevik (perfekt).		Ennemindevik (pluskvamperfekt).	
Kõneviis.	Arv.	Pööre.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.	Jaatav kõne.	Eitav kõne.
Kindel kõneviis (indikatiiv).	Ainsus.	1. (mind)	püütakse	ei püüta	püüti	ei püütud	on püütud	ei ole püütud	oli püütud	ei olnud püütud
		2. (sind)	”	”	”	”	”	”	”	”
		3. (teda)	”	”	”	”	”	”	”	”
	Mitmus.	1. (meid)	”	”	”	”	”	”	”	”
		2. (teid)	”	”	”	”	”	”	”	”
		3. (neid)	”	”	”	”	”	”	”	”
Tingiv kõneviis (konditsionaal).	Ainsus.	1. (mind)	püütaks	ei püütaks			oleks püütud	ei oleks püütud		
		2. (sind)	”	”			”	”		
		3. (teda)	”	”			”	”		
	Mitmus.	1. (meid)	”	”			”	”		
		2. (teid)	”	”			”	”		
		3. (neid)	”	”			”	”		
Käskiv kõneviis (imperatiiv).	Ainsus.	1. (mind)	püütagu!	ärgu püütagu!			olgu püütud!	ärgu olgu püütud!		
		2. (sind)	”	”			”	”		
		3. (teda)	”	”			”	”		
	Mitmus.	1. (meid)	”	”			”	”		
		2. (teid)	”	”			”	”		
		3. (neid)	”	”			”	”		
Kaudne kõneviis.	Ainsus.	1. (mind)	püütavat	ei püütavat			olevat püütud	ei olevat püütud		
		2. (sind)	”	”			”	”		
		3. (teda)	”	”			”	”		
	Mitmus.	1. (meid)	”	”			”	”		
		2. (teid)	”	”			”	”		
		3. (neid)	”	”			”	”		

1. ma-tegevusnimi
(I infinitiiv):
Sisseütl.: pütama

2. Kesksõnad
(partitsiibid):
Olevik: pütav
Minevik: pütud